

Svědectví o proměnách doby

Karel
Richter

*Letokruhy
mého života*

Lesokruh
mého žití

Svědectví o proměnách doby

*Když zralá léta pošlou navštívenku,
vlídně je pozdrav, pozvi dál,
není to slušné, aby stála venku,
i kdyžs je třeba nečekal.*

*Nelituj vypít nějakou tu sklenku
a z věcí, co Ti život dal,
to hezké ulož do přístěnku,
co bolelo, to spal.*

Karel
Richter

*Lesokruhy
mého žití*

Svědectví o proměnách doby

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Karel Richter – heirs, 2022

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2022

Photos © archiv autora, 2022

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0087-2 (print)

ISBN 978-80-278-1214-1 (ePub)

ISBN 978-80-278-1215-8 (mobi)

ISBN 978-80-278-1216-5 (pdf)

Obsah

Čas malin nezralých.....	7
Školní léta.....	18
V předmnichovském dusnu.....	32
Okupace českých zemí.....	38
V protektorátním šeru.....	44
Osvobození s přívěskem nesvobody.....	65
V obrozené škole.....	95
Pod vládou komunistů.....	119
Za prahem dospělosti.....	138
Zkušební zařazení.....	149
V uniformě základáka.....	153
Na generálním štábu.....	163
Vstup do stavu manželského.....	172
Politické tání.....	178
V čase zemětřesných záchvěvů.....	186
Nadějný rozpuč pražského jara.....	192
Hrozba vojenské intervence.....	201
Příprava operace Dunaj.....	212
Okupační vpád.....	214
Procitnutí do tmy.....	222
Pokus o dohodu.....	235
Rozpačitý návrat.....	245
Stvrzení poroby.....	250
Nepotěšitelný návrat.....	261
Normalizační očistec.....	266
Čeření názorových vod.....	274

Živé pochodně v předpekli	286
Okupantský puč	303
Sklizeň trpkých plodů	312
Spolupráce s hlavou státu	317
Paměti prezidenta	323
Cesta do sovětského Ruska	334
Provinilé paměti	362
Vědecký pracovník pod dohledem	376
Průšvihový překlep	386
Sekretář Vladimíra Remka	392
Spříznění s generálem Sacherem	416
Smutný osud paní Josefy Slánské	435
Otřesný nevděk	439
Přítel z Vikárky	447
Olda a Maruška Kvapilovi	451
Setkání s nepotrestaným zločinem	454
Blízká setkávání u Kopoldů	464
Ponor do umělecko-dokumentární literatury faktu	487
Sametová revoluce	492
Dnešek s vidinou zítřka	505

Čas malin nezralých

Překročil jsem hranici devadesáti let a zdá se, že je nejvyšší čas, abych zaznamenal, co mi od doby, kdy jsem začal vnímat okolní svět, ulpělo v paměti.

Narodil jsem se 15. června roku 1930 v malém východočeském městě Chlumci nad Cidlinou, v přízemním domku zemědělské usedlosti rodiny Tučkových, kde naši žili první čtyři roky po svatbě ve dvou pronajatých místnostech s okny do ulice. Dům stojí dodnes ve čtvrti zvané Zámostí, nedaleko někdejší dřevěné lávky, nahrazené po válce kovovým vojenským mostem zpřístupňujícím levo-břežní část této kdysi chudinské čtvrti. Souvislá řada domků, které tu za dávných časů vyrostly na hřebeni hliněného valu, tvořila tehdy hradební linii, umožňující v případě válečného nebezpečí obranu severního boku města po celé jeho délce od novobydžovské silnice až dolů k břehu Cidliny. Nese proto jméno Na Valech. Naposledy posloužily obrannému účelu v březnu roku 1775 při obléhání Chlumce ozbrojenými houfy selských rebelů. Vedle lávky se břeh mírně svažoval k pozvolna plynoucí hladině řeky, jejíž nevelká hloubka v těch místech dovolovala selským povozům, hlavně z přilehlého panského dvora, přejet na protější břeh a pokračovat v jízdě doprava obloukem kolem panského mlýna a sousedního zámečku Zapeč k výjezdu na hradeckou silnici, anebo doleva lipovou alejí podél řeky a s ní souběžného mlýnského náhonu k panskému dvoru Ostrov... anebo také až dozadu do Luhů se čtyřstoletým památným stromem Moranou, opředěným báchorkou o panoši Janovi, kterého pán vyměnil s krvelačnou čarodějnici za ztraceného chrtu.

Narodil jsem se tedy v pohodové končině města u Cidliny, nabízející za slunných dnů krásné, osvěživé procházky po obou svých březích, půvabně oděných zelení šťavnaté trávy, keřů, vrbin i osik a topolů. Voda tenkrát ještě na své pouti z Krkonoš do Labe nebyla nucena přijímat tolik odpadních přítoků jako později, takže byla čistá a v létě skýtající příjemné koupání. I městská kanalizace se do ní vyprazdňovala až za kamenným mostem, přes který od nepaměti vedla silnice z Prahy na Hradec Králové.

Ke zmíněnému brodu u lávky poblíž našeho bydliště vodil pan Tuček se syny Karlem a Vaškem plavit koně a drožkář pan Bradna, který bydlel ve vile nahoře u školy, sem pravidelně zajížděl do pobřežní mělčiny s hranatou pragovkou a v gumových holínkách ji celou pečlivě umýval od prachu a bláta. To se mi jako malému capartovi tak zalíbilo, že jsem jednou v neděli dopoledne, ustrojen ke každotýdenní rodinné návštěvě kostela do bílé košilky s mašlí, modrých sametových kalhotek, ve sněhobílých punčoškách a lakových polobotičkách v nestřežené chvíli zajel podle jeho vzoru se svou kolobrdou do vody. Ponořen po kolínka v řece jsem ji stejně pečlivě omýval kusem bílého hadru z prádelny, v němž moje laskavá maminka dodatečně přes důkladné zašpinění poznala svou parádní krajkovou kuchyňskou zástěru. Stálo mě to pár plesknutí přes zadek a chvilku kajícího klečení v koutě pod maminčinou pohružkou, že to poví tatínkovi, až přijde domů ze služby.

Tatínek byl od svých třinácti let zaměstnancem nejprve rakousko-uherské a poté československé státní dráhy. Nastoupil do zaměstnání hned po vychození 3. ročníku měšťanky v Jiřetíně u Varnsdorfu, aby ulevil mamince v existenčních starostech. Toho roku 1914 totiž vypukla první světová válka. Děda byl povolán do armády a na babičku zbyla péče o živobytí a všeliké potřeby dvou nedospělých synů, mého tatínka Karla a jeho mladšího bratra Františka. Babička Marie byla dcerou německých rodičů s českým příjmením. U jejího otce, místního krejčího Franze Tvrznika, zakotvil na svém řemeslnickém vandru švarný český tovaryš s německým jménem Richter. Osudem vyhlédnutý nápadník a ženich mistrovny dcery a pozdější otec mého tatínka, který se na rozdíl od svého německy mluvícího, i když česky citícího bratra, po otci dokonale počestil. Válečná léta a první dva roky republiky si můj tatínek odsloužil v rodném kraji na železniční stanici Varnsdorf. Po zrodu republiky, když ho po dědečkově návratu z vojny nebylo doma zapotřebí, si zažádal o přeložení do českého vnitrozemí. U dráhy dělal postupně všechno možné, nádražního zřízence, traťového dělníka, topiče na lokomotivě, posunovače, skladníka.

Jeho novým domovem se stal Chlumec nad Cidlinou. Svou pracovní přičinlivostí a houževnatým skládáním rozličných kvalifikačních zkoušek to v průběhu budoucích let dotáhne postupně na průvodčího vlaků a vlakvedoucího. Nakonec mu bude ve zralém věku s penzí na dohled svěřena důležitá funkce řídicího staničního provozu a rozdělovače služeb. Byl to skvělý táta. Nejlepší, jakého jsem mohl mít. Přísný a přesný v plnění povinností i slibů, starostlivý, dobrotivý dřič, který se jako vdovec s napůl osiřelou dcerou Vlastou podruhé oženil s mou krásnou

a ctnostnou maminkou Julinkou. Byl by pro mě a pro maminku udělal, co nám viděl na očích.

S dcerou Vlastou z prvního manželství, o šest let starší než já, však zcela nezasloužené prožíval hořké chvíle. Její prarodiče mu měli za zlé, že se po pěti letech od smrti své předčasně zemřelé manželky znovu oženil. Vzali si do hlavy, že za nic na světě nesmějí připustit, aby se jejich hýčkaná vnučka dostala do nelaskavých rukou nějaké cizí ženské v roli macechy. Soustavně a vytrvale do její dětské dušičky zasévali bezdůvodnou nedůvěru k otci, vzdorovitost, žárlivou neochotu žít s ním v jeho nově budovaném rodinném prostředí. Učili ji nenávidět mou maminku ještě dříve, než jsem se narodil, a poté dvojnásob. Zcela nespravedlivě, neboť moje maminka byla vtělené dobrotisko a vyvdanou dcerušku měla upřímně ráda jako svou. I já jsem od prvního rozbřesku vnímání okolního světa s náramným potěšením bral na vědomí, že si mám s kým hrát a že nejsem sám, koho maminka večer ukládá do postýlky. Moje nevlastní sestřička Vlasta, aniž o tom věděla, získala maminku sice nevlastní, která jí však ve vši úplnosti přijala za svou.

Vinou nenávislně zaslepených prarodičů jí nebylo dopřáno, aby to poznala. Já vděčím osudu za to, že mi dal báječné rodiče. Vlastu její prarodiče učili nelásce k nim, nepřizpůsobivosti, okázalé neposlušnosti a nabádali ji k nočním útěkům oknem domů, k babičce a dědovi. Tatínek byl pak po návratu ze služby, někdy i dvoudenní, místo odpočinku po vlakovém trmácení nucen vydat se na druhý konec města k jejich domku, kde sám donedávna bydlel. Bez odezvy zvonil a bušil na vrata a celou věčnost trapně přecházel a postával na chodníku, než se konečně otevřelo okno a za pobavené pozornosti sousedstva se z něho počaly řinout zlostné nadávky a urážlivé výzvy, ať neotravuje a táhne po svých, že mu dítě nevydají, ježto patří do jejich péče, protože oni mu nahradili zemřelou matku, takže k nim přirostlo a chce být u nich a s nimi. Znovu a znovu si tatínek, hanoben jako krkavčí otec a bezcitný tyran, teprve po zdoluhavé rozčilené hádce odváděl na babičku a dědu přivyklou, plačící a vzpouzející se dcerku za asistence městského strážníka pana Pištory. Nepřestajné běsnivé tahanice o vnučku si nakonec vynutily rozhodnutí opatrovníckého soudu, aby „vzhledem k mimořádné obapolné citové závislosti prarodičů a jimi po matčině smrti vychovávané vnučky“ byla tato svěřena do jejich trvalé péče při zachování příbuzenského vztahu otcovství. Tak se stalo, že jsem v útlém věku tuze nerad přišel o sestřičku a stal se jedináčkem, odkázaným jen na klukovské kamarády. Že to byla nešťastná událost i pro ni, ji ukáže běh života, k zármutku nás všech, kteří ji chtěli mít rádi.

V šestnácti letech byla má nevlastní sestra Vlasta s nedokončeným školním vzděláním nechtěným těhotenstvím přinucena k formálnímu sňatku bez citových vztahů s hrubiánským ochlastou, který ji záhy po návratech z putyky častoval nádvávkami a brzy i fackami a kopanci. Manželství se po třech letech rozpadlo. Na krku jí zůstala kupa dětí, takže musela kromě starosti o domácnost zahánět bídu nevelkými výdělky jako uklízečka v místní nemocnici a sezónní dělnice v cukrovaru.

Mně na rozdíl od ní bylo dáno do vínku to veliké a ne každému osudem dopřávané štěstí, že jsem měl skvělé rodiče, kterým nic neznemožňovalo starat se s vynaložením všech sil i možností o mé veskrze šťastné a ničím nerušené procházení jednotlivými etapami dětství a jinošství až na práh dospělosti a dál přes vymezenou hranici jejich vlastních vezdejších životních cest, tedy laskavou, veskrze dobrotivou maminku a neméně dobrotivého, k svrchované poctivosti vchovaného otce, který dost často doplácel na svou otevřenou pravdomluvnost, nedávaje se od ní odradit.

Rodiče mi vytvořili prosté sice, ale nesmírně vlídné, hřejivě láskyplné prostředí pro radostné vyrůstání nejprve ve zmíněném podnájmu na Zámosti a po třech letech v rodinném domku, který si za cenu celoživotního splácení hypotéky dali

Moje laskavá maminka.

Tatínek se narodil v Jiřetíně u Varnsdorfu, ale nový domov našel v Chlumci nad Cidlinou.

vystavět v nově se rodící čtvrti u nádraží. Oba byli obyčejní, dobrodušní lidé se základním školním vzděláním. Otec železničář si k nevelkému platu tehdy přivydělával pár korun navíc jako trumpetista v místní Kuncově kapele. Na slovo vzatý vlastenec se záramovaným diplomem „za čestnou a věrnou službu v armádě Československé republiky“. Za účast v železničářském odboji a v ozbrojených akcích květnového protiněmeckého povstání, kdy se skupinou železničářů kvapnou demontáží kolejnic těsně před blížícím se vojenským transportem znemožnili průjezd německých posil z Hradce, vyslaných k potlačování povstání v Praze, si vysloužil válečný kříž.

Maminka, velice hezká modrooká žena, pocházející z chudé dvanáctičlenné rodiny místního truhláře, se před svatbou živila jako kuchařka a služebná v pražském rodinném bytě ministra národní obrany Machníka. Báječně vařila a krásně zpívala.

Za tichých letních podvečerů při družných posezeních s poblíž bydlícími strejdou a tetou Čermákovými a sousedy z obou stran na naší zahrádce se dávala uprosit, aby zazpívala „tu Masarykovu“. Tatínek si došel pro křídlovku a jímavými tóny jemně podbarvoval její lahodný soprán tak, že celá ulice nábožně naslouchala: „Ach, synku, synku, doma-li jsi, tatíček se ptá, oral-li jsi...“

Ta jejich hudební vystoupení se někdy protáhla až do tmy. Chodili k nám lidé z okolních domů a žadonili, aby přidali. Nakonec se zpívalo vespolek, jak bývalo tehdy, dnes už žel zanedbávaným zvykem. A povídalo se... Někdo přinesl harmoniku, která vytvářela s křídlovkou jímavý souzvuk. Zavládlo hlučné veselí, které se dozajista neslo přes nedalekou drážní stanici až ke Starochlumeckému rybníku.

Všechno je to nezapomenutelně krásná součást v mé paměti natrvalo uložených zážitků, které se mi vybavují při slově *domov*. Uvědomuji si přitom, jak je pro život člověka od prvních chvil, kdy začne vnímat okolní svět, důležité mít svůj domov jako místo, s nímž je spojeno všechno příjemné a radostné, co ho obklopuje, maminka, táta, babičky, dědové, strýcové a tety, později milovaná a milující manželka a všichni přátelé a dobří známí. Je osobní neštěstí pro každého, kdo žádný domov nemá nebo kdo ho ztratil – ať už si tu ztrátu zavinil sám svou nečestností a neuvědomělostí anebo je mu způsobena cizí vinou. Člověk bez domova ztrácí životní orientaci. Staří Římané říkali: „Ubi bene, ibi patria nostra.“ Kde je dobře, tam je naše vlast. Osobně se při vši úctě k antické moudrosti domnívám, že domov, i když ho člověk na své životní cestě najde jinde, než kde se narodil, je přece jenom něčím víc než jen místem, kde se má dobře.

Po mě je domov spousta nezničitelných vzpomínek, pocitů i současných prožitků. Je to třeba vůně mamčiný polévky, když jsem se přihnal vyhládlý ze školy.

A hrnky lipového čaje, které mi nosila k posteli, když jsem stonal. A také táta v železničářské uniformě, který přišel ze služby a vytáhl z brašny pomeranč nebo malou čokoládu, za války jablko, nebo taky nic, ale pohladil mě po vlasech a vyprávěl, co všechno jako průvodčí ve vlaku za celý den zažil. Večer mi maminka na dobrou noc četla pár stránek z knihy *Mandel pohádek*, anebo ji zastoupil táta četbou úryvku z knihy *Medvídci* prezidenta Masaryka a později *Staré pověsti české*. Poslouchal jsem s nábožným zaujetím. Byl jsem blondatý, modrooký, údajně roztomilé dítě, ale asi jen někdy, protože vím z mamčinina vyprávění, že

Coby dvouletý capart s maminkou a tatínkem.

jednou – a nejspíš nejednou – mě táta přivezl v kočárku z procházky s úlevným oznámením: „Tak tady máš toho křiklouna.“

Jako stříbrné rybky v tůni se mi tu a tam vynořují v paměti vzpomínky z následného capartího údobí, kdy jsem se vodil na procházkách s maminkou za ručičku a podle jejích nabádavých pokynů způsobně zdravil „Doblý den“ skoro každého, s kým jsme se v ulici Na Valech potkávali nebo viděli přes plot. Tetu Pečínkovou, Pištorovou, Kinšnerovou, strejdu Zitu, kováře, na jehož dvorku jsem často přihlížel, jak se koníčkům přibíjejí na kopyta nové podkovy. Později jsem vedle maminky popojížděl na dřevěné koloběžce se zvonkem a dětským hláskem napodoboval vrčení motoru. Městský strážník pan Pištora, urostlý chlapík v černé uniformě, s policajtskou přilbou na hlavě a pendrekem na opasku, který nás na obchůzce čtvrti zpravidla někde míjel, na mě už z dálky potěšeně volal: „Á, náš šoféráček!“ a za uctivý pozdrav mi vyslovil pochvalu, přestože zdravit dospělé bylo pro děti a mládež téměř samozřejmou a rodiči vyžadovanou povinností.

S tou koloběžkou, kterou mi tatínek ozdobil trikolorou z krepového papíru, jsem také hrdě capal v houfu chovanců mateřské školky v den státního svátku 28. října ve slavnostním průvodu všeho obyvatelstva v civilu i uniformách a stejnokrojích, legionářů, četníků i policistů, železničářů, pošťáků, hasičů, oddílů Selské jízdy v červených rajtkách na koních, krojovaných řemeslnických cechů, rezníků v kostkovaných kamizolách s širočinami na ramenou, kuchařů v bílých

Reprezentativní budova Sokola v Chlumci nad Cidlinou.

zástěrách a s kuchtickými čákami, kominíků v černém odění s bílými čepci, rybářů a myslivců, členstva rozmanitých spolků. Ve vyrovnaných trojstupech tam pochodovali skauti, sokolové, sportovci... Všechno to svátečně vystrojené a naladěné lidstvo, rozjařeně hlučící v propukajícím jásetu a skandování všelikých hesel a v doprovodu alegorických vozů za hřímání dechových kapel, se valilo po hlavní městské komunikaci od východního okraje města až k impozantní budově sokolovny, na parkové prostranství s bronzovým pomníkem prezidenta Osvooboditele, kde slavnost vyvrcholila hodnou chvílí patetického řečnění a skončila velebnými tóny státní hymny. Škoda, že totalitní komunistický režim, který tento způsob oslav státních svátků po komunistickém převratu převzal, ho našim lidem znechtivil tak, že zanikl.

Kromě velkých a významných zážitků toho druhu se mi z dětství samozřejmě dochovaly v paměti i nepatrné a obecně bezvýznamné zážitky zcela soukromého rázu. Některé nechtěně nemilé a rozhodně nežádoucí. Nerad si vybavuji kupříkladu okamžiky úleku a strachuplné hrůzy, které jsem jako tříletý špunt připravil mamince, když jsem se jí ztratil jednou z dohledu, aniž jsem jí ohlásil, kde budu k nalezení. Stalo se to ještě u Tučků. Propátrala celý dvůr, přilehlé chlévy i stáje, plna obav, jestli se mi, proboha, něco nestalo. S rostoucím napětím v hlase se poptávala kdekoho, jestli mě někdo neviděl, volala: „Karlíčku! Kájo!“ Vběhla do stodoly, která byla v předžňovém období ještě prázdná. Jen poblíž cihlové boční stěny stál na betonové podlaze zhruba čtyřmetrový žebřík, opřený koncem žerdí nahore o první z trámů, na nichž spočívala prkenná podlaha seníku. A právě v okamžiku, kdy se maminka v nervózním spěchu z vrcholícího zneklidnění chystala vyběhnout znovu na dvůr, vynořila se nad okrajem má blondatá tříletá dětská hlava a pusa, v pochybené snaze maminku radostně překvapit, zvolala: „Kuk!“ Překvapení se mi vydařilo, ale maminku div neranila mrtvice při pomýšlení, jak snadno jsem mohl při šplhání po špricích a přelézání na seník z té výšky sletět po hlavě dolů na beton. S výkřikem „Ježíši Kriste“, se hystericky rozplakala a s úpěnlivými výzvami, abych se držel prken a ani se nepohnul, nalomeným hlasem přivolávala pomoc zvenčí. Když se panu Tučkovi podařilo snést mě už hlasitě brečícího dolů a odevzdat mě bez pohromy do její náruče, byla nachystaná poprvé a naposledy v životě mě pořádně seřezat, ale nakonec udolána radostí, že jsem živý a zdravý dole, mě sevřela v náručí a plakali jsme spolu.

Táta se toho, co se všechno mohlo stát, zhrozil až dodatečně, po návratu ze služby, a opravdově a neuprositelně rozzloben odměnil mou bezhlavou všetečnost rovněž poprvé, ale zato nikoli naposledy důkladným výpraskem s použitím

vojenského opasku. Vykřikoval přitom hlasitě, abych si pamatoval, že nemám lézt, kam se bez dovolení nemá. Pamatuju si to dodnes. I když, abych se přiznal, ještě párkrát poté jsem na řemenem tvrzené napomenutí pozapomněl.

Poprvé, když jsem se, snad jen o rok později, namáhavě vyšplhal na dvorku na vrchol dvoumetrové, úhledně vyrovnané kupole polínek z rozštípaných špalků a nahoře, opojen svým horolezeckým výkonem při vítězném rozhlédnutí, ztratil rovnováhu a zřítíl se střemhlav dolů, vyzkoušev, co udělají s klukovským obličejíkem nárazy na hrany sesouvajících se polen. Krvácející nos a nesčetné krvavé odřeniny, boule a modřiny našťěstí vyžadovaly přednostně soucitné ošetření, takže rodičovské sankce se dostavily až ve vychlazeném stavu a toliko ve slovní podobě, která se dá přečkat bez breku z kontaktů s rákoskou jen s kajícím nakrabováním.

Jeden z dalších malérů v mém předškolním dětství se váže k historii. Udál se roku 1935 odpoledne toho dne, kdy vypukla italsko-habešská válka. Tatínek přispěchal po službě domů a od dveří na mě volal, abych honem pustil rádio. Stálo na polici v rohu naší obytné kuchyně, v záhlaví tehdy obvyklé pohovky zvané otoman. Já jsem si zrovna u stolu inkoustovou tužkou obkresloval na čtvrtku čerty

Má předškolní léta.

z pohádkové knížky, kterou mi maminka vždycky ráno četla v posteli. „Co se stalo, proboha!“ ulekla se maminka u sporáku. Než jí tatínek stačil odpovědět, vyskočil jsem s tužkou v ruce rovnýma nohama na oتمان, abych splnil jeho příkaz.

Zapraštěla péra pod mýma nohama a já jsem se po ztrátě rovnováhy kácel do rohu ke stěně. Při dopadu jsem levou rukou v záchranném instinktu strhl ozdobný závěs s pasoucími se jeleny a do její dlaně jsem si současně druhou rukou vrazil tužku, jejíž naostřená špička se ulomila a zůstala zabořena v maso.

Rádio a nejčerstvější zprávy o útocích italských tanků na polonahé Habešany, vyzbrojené starými flintami a oštěpy, pro mé rodiče v té chvíli rázem ztratily důležitost. Úlomek inkoustové tuhy v mé dlani se počal rozpouštět a na pokožce se objevila ošklivě se šířící fialová skvrna. Soused pan Kodrle, který sloužil na vojně u sanity, vraštil starostlivě čelo: „A sakra, s tímhle musíte rychle do špitálu, z toho by mohla bejt pěkná votrava krve!“ Tatínek skočil na roh do potravinového krámu pana Velicha, který měl v garáži na dvoře auto. Odvezli mě kvapem do místní nemocnice a sám pan primář Musil se ujal operace.

Rozřízl mi dlaň, vyndal úlomek rozpouštějící se tuhy, ránu důkladně vyčistil, sešil a svěřil k zafačování dvěma sestřičkám, které mě celou dobu všemi silami držely, abych sebou aspoň neškubal, když už se při tehdejším postupu a prostředcích chirurgických zákroků nedalo zabránit, abych řval nepotlačitelnou bolestí, dovršovanou aplikací jodové tinktury. Pan primář mě dobrotivě utišoval: „Ještě chvílku to vydrž, jsi přece sokol!“

Byl jsem sokol, ale tenkrát teprve necelý rok, takže jsem ještě neměl tu správnou sokolskou výdrž. Teprve v době nácviiku na sokolský slet jsem se mohl pyšnit účastí na místním, okresním a krajském kole sokolského sletu, kde jsem v červené košili a režných kalhotkách, na hlavě černý rendlík čapky s kokardou, cvičil v gymnastickém vystoupení žactva Sokolské mládeže vpřed.

Jen krajské kolo v Hradci Králové se mi poněkud nevydařilo, takže jsem na ně nerad vzpomínal. Spořádal jsem tehdy totiž před cvičením po vydatném obědě v panujícím horku tři kornouty zmrzliny, jeden za druhým, a zapil je malinovou limonádou. V průběhu cvičení se mi při zharmonizovaných úkrocích, poskocích a dřepch udělalo těžko od žaludku, až najednou se mi strašně zachtělo odběhnout někam do ústraní, což bylo naprosto neuskutečnitelné. Nezadržitelně rostoucí chtění tudíž v závěru cvičení skončilo naprostým znehodnocením spodní části mého sokolského kroje. Aplaudujícím tribunám to naštěstí nebylo zjevné, ale spolucvičenci v mém nejbližším okolí se škodolibě řehonili, takže jsem se při hromadném odchodu z cvičební plochy schlíple šoural, zostuzen až k nepřežití. Má

maminka, k níž jsem se se zoufalým pláčem rozběhl, mě utěšovala, abych si z toho nic nedělal, že náhlému průjmu ani pan prezident neporučí. U veřejné studny – bez ohledu na úšklebky kolemjdoucích – studenou vodou navrátila mně i mému stejnokrojovému odění přijatelný vzhled.

Při shromáždění naší chlumecké sokolské výpravy k organizovanému návratu domů se mě náš vedoucí pan učitel Oldřich Eda Lesk důrazně zastal proti posměváčkům: „Taková nehoda se může bez výjimky stát každému z nás, pochvalu a uznání však zaslouží, kdo dokáže za všech okolností a navzdory všem potížím vytrvat v plnění své povinnosti.“

Školní léta

První zářijový den roku 1936 byl vrcholně důležitým dnem mé životní pouti, neboť jím začalo zcela nové, mnohaleté údobí školní péče o rozhojňování mých vědomostí, dovedností a návyků na různých místech ve školách rozličného stupně náročnosti a odborného zaměření. Pokusím se z paměťové tůně vylovit ještě pár vzpomínek z časů pětileté obecné školy v Chlumci. Už ty první tři roky byly pro mě zásluhou našeho laskavého pana učitele Emila Mičky vstupem do jakési neznámé zahrady, kde jsem na každém kroku poznával a osvojoval si něco nového, co jsem doposud neznal, neviděl a neuměl. Postupně jsem se naučil číst a psát nejenom jednotlivá písmena a slova ze slabikáře: „máma, táta, doma, maso, mísa...“, ale i spojovat je do vět, které mi něco sdělovaly a jimiž jsem dokázal někomu něco sdělovat i já sám. Takže jsem mohl mamince k svátku na tatínkem zakoupenou pohlednici s růžemi napsat krasopisně: „Naše drahá maminko, já a tatínek Ti přejem hodně zdraví, jelikož Tě máme moc rádi.“

Do výstavné třípatrové budovy školy, kterou dal zbudovat koncem 19. století svrchovaně zasloužilý starosta Zikmund Kozelka, jsem v maminičině doprovodu vstupoval ve svém nejsvátečnějším oblečení a se zatajeným dechem. Už od začátku roku jsem se nedočkavě těšil na tento okamžik. Škola byla přesně v polovině rozdělena na dívčí a chlapeckou. Naše třída prvňáčků za vysokými dveřmi označenými římskou jedničkou se nacházela v přízemí hned vedle vchodu. Rodiče, většinou maminky, vcházelí dovnitř s uctivým pozdravem, jež předem důtklivě nakázali i svým ratolestem, svěřovaným panu třídnímu učiteli Emilu Mičkovi, šedovlasému statnému pánovi, sedícímu v čele prostorné místnosti za psacím stolem na vyvýšeném stupínku. Ten je srdečně vítal a podle jmen ověřoval v seznamu náležitost jejich přítomnosti. Hned také nás, zvědavě vyjevené chlapečky, usazoval po dvou do dřevěných lavic se zelenou pracovní deskou, jejímž poodšoupnutím se zpřístupnila podlouhlá prohlubeň pro kalamář, pera a tužky. Lavice spočívaly ve třech souběžných řadách na prkenné podlaze, čerstvě napuštěné nějakým

černým, po lyzolu páchnoucím konzervačním prostředkem. Trojice velkých oken vlevo nám dopřávala výhled na půvabný parčík s krásnou bronzovou sochou pana prezidenta Masaryka, který na nás hleděl zadumaně zblízka také z černobílého obrazu visícího na bělavé stěně za zády pana učitele, v těsném sousedství se stejně velkým a zadumaným obrazem loni zvoleného nového pana prezidenta Edvarda Beneše. O kus dál byla ke zdi přimontována velká dvojdílná černá tabule a pod ní stál nízký stoleček s křídami a škopíkem s vodou, hrubým hadrem a houbou na její umývání. Jinak všude visely na provázcích lafkami opatřené papírové obrazy s výukovým určením.

Jakmile jsme všichni, celí vyjevení, seděli na svých místech s rukama za zády, pan učitel, stoje na stupínku, ujistil rodiče shromážděné u dveří k odchodu, že ve škole bude o nás dobře postaráno. S prosbou o výchovnou spolupráci, bez níž škola může jen stěží dosáhnout vytčeného cíle, a s předběžným díkem za pochopení potřeby vytvořit nám doma všechny podmínky pro úspěšné plnění školních úkolů, se s rodiči rozloučil a ujal se svých učitelských povinností.

Vysvětlil nám, jak máme při každé zvonkem zahájené a ukončené hodině způsobně sedět tak jako nyní, tedy s rukama za zády, a pozorně poslouchat všechno,

*Budova Obecné a měšťanské školy v Chlumci nad Cidlinou,
do níž jsem 1. září 1936 nastoupil.*

co nám jako náš učitel říká, nerušit vyučování jakoukoli hlučnou nebo tichou činností, která nesouvisí s vyučováním, plnit snaživě jeho pokyny a příkazy, odpovídat na otázky a o slovo se při jakékoli potřebě o něco slušně požádat anebo něco sdělit hlásit zvednutím ruky s dvěma vztyčenými prsty. Kdo bude zlobit, dostane rákoskou přes zadek, anebo půjde do kouta pro ostudu klečct. Sliboval nám, co všechno se naučíme, když budeme pozorní, snaživí, poslušní a pilní. Učit se budeme podle rozvrhu jen dopoledne od osmi s pětiminutovými přestávkami do dvanácti, kdy odejde každý domů na oběd.

Kluci z přílehlých vesnic, Olešnice, Lučic a Levína, hlásili, že jim maminky dají jídlo na oběd ráno do tašky s sebou. Pro žáky z chudých rodin, kde se v poledne nevařilo, poněvadž namnoze nebylo co vařit a s chlebem se šetřilo na večeri, domlouval pan učitel se synky bohatších rodičů, ať se doma zeptají, jestli by někoho z chudších nemohli brát s sebou domů aspoň na polévku. Odpoledne bude jen tělocvik a kreslení. O hlavní, čtvrt hodinové přestávce v 10 hodin, jak jsme se dozvěděli, bude pan školník s manželkou od zítřka na konci chodby prodávat občerstvení, hrnek mléka a housku za 50 haléřů nebo párek s houskou za korunu dvacet. Na mléko si každý bude nosit svůj hrnček. (V rámci občerstvování se vyvine cílý výměnný obchod – za kousnutí do párku lok mléka.)

Pak vyndal pan učitel z příhrady stolu housle a smyčec, přezkoušel naladění a oznámil, že vyučování zahájíme hodinou zpěvu. Nejdříve jsme za jeho houslového doprovodu zpívali sborově státní hymnu *Kde domov můj a Nad Tatrou sa blýská*. Po zvládnutí hymny jsme za doprovodu houslí při otevřených oknech zapěli *Čechy krásné, Čechy mé* tak jímavě, že se venku před školou na chodníku pod lipami hromadně zastavovali kolemjdoucí. Páně učitelovy housličky na stupínku poté spustily melodii, k níž se přidávali i lidé venku pod oknem. Povzbuzení veřejným úspěchem jsme na pobídku pana učitele a pod jeho hudebním vedením zazpívali s pochvalnou odezvou zvenčí ještě pár dalších písní, které jsme skoro všichni znali ze slavnostních průvodů, nedělních dopoledních koncertů na náměstí nebo odpoledních na Františku v zahradní restauraci u Pultrů. Nakonec pan učitel s nadšeneckou vervou rozezněl struny sokolským pochodem *Lví silou, vzletem sokolím*. Ten jsme znali jen my sokoláci, kterých bylo ve třídě sotva deset nebo dvanáct, ale zpívali jsme z plných plic i za ty, co znali nanejvýš jen některá slova. Ten náš improvizovaný chór chytal za srdce. Náhodné posluchače venku i nás samotné.

S chutí jsem si osvojoval i znalost čísel a schopnost podle potřeby je sčítat, odečítat a násobit. Bez dechu jsem naslouchal v hodinách dějepisu páně učitelovu

poutavému vyprávění o oráči Přemyslovi, který se zalíbil kněžně Libuši tak, že si ho vzala za manžela a udělala ho knížetem. Také o knížeti Václavovi, zavražděném vlastním bratrem Boleslavem, který chtěl vládnout místo něj, a hlavně o husitském vojevůdci Janu Žižkovi z Trocnova, který porážel křížáky na hlavu, ať jich bylo sebevíc. Pan učitel roznítil ve mně tak hluboký a trvalý zájem o historické děje, že se mi tento zájem nakonec proměnil v povolání.

Připomínat si velké okamžiky našich národních dějin bylo tehdy zapotřebí jako posila na duchu nám všem, neboť jsme navzdory své dětské nezralosti pocítovali rostoucí tíhu obav, která doléhala na naše rodiče, na celou republiku. Noviny, rozhlas i řeči, které se vedly mezi lidmi na potkání, byly nabitý obavami a napětím z toho, co se u nás i ve světě dělo. Italský diktátor Mussolini dobyl Habeš, generál Franco rozpoutal občanskou válku ve Španělsku, do níž se zaplétal celý svět. Německo a Itálie pomáhaly povstalcům, Stalinovo Rusko a dobrovolníci snad ze všech zemí Evropy i z Ameriky spěchali na pomoc ohrožené Španělské republice. V sousedním Německu, kde uchvátil moc Adolf Hitler se svými nacistickými hrdlořezy, nastalo pod jeho vedením vraždění a pronásledování politických odpůrců, hlavně Židů, a usilovně se budovala armáda a válečné námořnictvo k prosazování jeho světovládných plánů. V českomoravském pohraničí, kde byli usídleni vedle Čechů potomci německých kolonistů, pozvaných ve středověku do země českými králi z dynastie Přemyslovců ke kultivaci lesních pustin, těžbě železné rudy a stříbra a zakládání měst, se z dílčí nespokojenosti pod heslem národního sebeurčení zrodilo nacionalistické odbojové hnutí, usilující o odtržení Sudet od Československa a jejich připojení k Rakousku a posléze zejména k Hitlerovu Německu.

V čele tohoto iredentistického hnutí stanul bývalý učitel tělocviku Konrád Henlein. Založil organizaci Heimatfront sdružující sudetské Němce pod pláštěm ztotožnění s československým státem s cílem vydobytí sudetoněmecké autonomie a posléze úplného osvobození sudetských Němců od vylhaného českého útisku. Začal jezdit za hranice, zejména do Anglie, s přednáškami o českém násilí páchaném na Němcích v českých zemích. Obdobně se začali proti československé vládě šikovat i příslušníci polské a maďarské příhraniční menšiny a také podkarpatoruští Ukrajinci a nacionalističtí Hlinkovi Slováci.

Nejdále v protistátní činnosti dospěl Konrád Henlein, který se přimkl k Hitlerovi, jemuž se hodilo pod záminkou ochrany životních zájmů sudetských Němců chystat válečnou pohružkou vynucenou anexi českého pohraničí, a nakonec rozbití Československé republiky a uchvácení Čech a Moravy. Svými nenávislnými

proslovy při nejrůznějších příležitostech rozpoutal propagandistické štvánice proti československému státu a jeho prezidentu Benešovi.

Sílicí nevraživost mezi Čechy a Němci v českých zemích, podněcovanou a rozdmýchávanou tuzemskými i říšskoněmeckými nacisty, jsem již jako žák obecné školy měl příležitost poznávat z bezprostřední blízkosti. Od tří let svého věku jsem totiž každoročně trávil nejméně měsíc u babičky a dědečka v severočeském pohraničním Sankt Georgenthalu, Jiřetíně – malém městečku u Varnsdorfu v Lužických horách, kde tenkrát žilo na 3000 Němců a 6 Čechů včetně mého dědečka a dvou nebo tří jejich počeštěných manželek, k nimž patřila i má babička. V předškolním věku jsem se tu nesetkával se žádnými potížemi. Hned za prvního pobytu jsem se skamarádil s dvěma stejně starými českými kluky, Pepíkem Vlkem a Vildou Volfem, a několika jejich německými kamarády, Harrym Riplem, Rudim Endlerem, Güntrem Bradou, Hansem Ptatschkem a několika dalšími. Někteří chodili už do zdejší německé školy, kde se učili i češtině, a já jsem od nich začal pochyťávat sudetský dialekt, protože když jsme byli pohromadě, mluvili i češtině.

V Jiřetíně s tatínkem, tetou, maminkou a dědečkem.

kamarádi touto odrůdou němčiny, takže jsme se navzájem jeden od druhého učili se dvojjazyčně dorozumívat.

Záhy jsem seznal, že „komoko mol há“, nářeční obměna spisovného „komm mal her“, znamená „pojď sem“. Bez sebemenších nesnází jsme se scházeli ke klukovským hrám bez jakýchkoli národnostních různic. Ani jejich rodičům nebylo proti mysli, že jejich kluci kamarádí s Čechy.

Dlouho jsem v Georgenthalu nenarazil na nic, co by mi jako českému klukovi vadilo. Až po pětatřicátém roce jsem najednou začal nejprve neurčitě vyciřovat a postupně čím dál zřetelněji zjišťovat, že vřelost vztahů některých německých kamarádů ke mně vychládá. Jako by se mě začínali stranit. Tamější Čech Pepík Vlků, všeobecně zvaný Józl, jemuž jsem se svěčil, mi řekl: „Vykašli se na ně, jsou to volové, henleinovci, mají to z domova. My Češi tady některejm náckům taky začínáme vadit. Chtěli by z nás nadělat Němčoury.“ Jeho táta, který pocházel z Dobré Vody na Chlumecku, mi řekl: „Henlein nás rozeštvává, je to parchant. Měli by ho zabásnout – a byl by pokoj.“

Můj strejda Franz, doma zvaný Franzl, byl Němec, kterého mrzelo, že se jako kluk o tři roky mladší než můj táta, jeho bratr, nestačil před první světovou válkou od svého tatínka, mého dědy, naučit česky. Za války ho totiž doma neměl kdo učit, když brácha kvůli zaměstnání na něj neměl čas a babička sama moc česky neuměla, takže s ním mluvila raději svou německou mateřštinou. Na henleinovce měl ale strejda dopal. Rozčiloval se: „Vier hundert Jahre leben hier Deutsche und Tschechen nebeneinander und beisamen, und auf einmal geht es nicht! Verfluchte Henleinbande!“ (Čtyři sta let tady žijí Němci a Češi vedle sebe a spolu, a teď najednou to nejde! Zatracená henleinovská banda!) Pan Vlk, otec mého českého kamaráda, mi vysvětloval: Víš, chlapče, ty sudetský náckové byli vod samýho začátku proti republice. Furt se dovolávají sebeurčení, ale to se na ně vůbec nevztahuje. Na sebeurčení mají právo národy, který žijou vodjakživa na svém území. Jenže Sudetáci nejsou žádnej národ, ale potomci Němců, co přišli do Čech za vejdělkem. I když žijou pohromadě, není to národ, ale furt jenom vodnož svýho národa. Přistěhovalci, který žijou na českým území, takže jsou součástí obyvatelstva českýho státu, tedka republiky československý, a nemají, hergotsakra, nárok na žádný sebeurčení, stejně jako ho nemají Němci ve Švýcarsku, v Rumunsku, v Rusku a čert ví, kde všude žijou. Tohle ty henleinovský náckové nedokážou pochopit. Nestačí jim, že tady mají všecko, co chtějí, školy, divadla, muzea, noviny, knihy a knihovny, spolky a kluby a že si tady můžou žít po svým, nikdo je v ničem neomezuje a přitom mají ještě všechny práva

S nejlepším kamarádem z dětství.

a vymoženosti stejně jako vostatní lidi v týhle zemi. Voni by tady chtěli poroučet. Všecko si přivlastnit. Myslejí si, že všechno je jejich.“

Viděl jsem to v tom létě roku 1938 na vlastní oči. Místní pěvecko-divadelní ochotnický spolek, vedený zavilým henleinovcem inženýrem Gärtnerem, nacvičil a připravil divadelní představení, které se mělo jako velkolepá kulturní atrakce celé léto za příznivého počasí hrát na náměstí ani ne tak pro místní obyvatelstvo, jako spíše pro výpravy turistů ze sousedního Saska.

Na svažitém náměstí byl vybudován amfiteátr s prkennými lavicemi na kůlech a vyvýšené jeviště s kulisami. Předvádělo se historické drama *Der tapfere Ritter von Tollenstein*, Statečný rytíř z Tolštýna, hradu, jehož zříceniny dodnes vévodí Jiřetínů. Statečnost hrdiny příběhu spočívala v tom, že se vzbouřil proti českému králi a s podporou obyvatelstva zdatně čelil jeho vojsku, které ho přicházelo ztrestat. Historický příběh loupežného rytíře, který kdysi za dávných časů s hordou svých ozbrojenců přepadal a olupoval kupecké výpravy, byl sude-toněmeckým dramatikem přetvořen v historickou oslavu protičeského odboje. Pan Gärtner, vysoký urostlý brunet s podmračenou tváří Fairbanksova filmového Zora-mstitele, přivčálal s ozbrojenou družinou shora po horské cestě od Tolštýna,

radostně vítán davem středověkých vesničanů z georgenthálského okolí, kteří mu se sekýrami a napřímenými kosami přispěchali pomoci v očekávaném střetu s vojskem českého krále. Rytíř seskočil z koně a ve vysokých škorních a polávajícím černém plášti s urputným výrazem své tváře vystoupal po točitých schůdcích na jevištní rampu, rozkročil se a tasil meč, jímž ukázal kamsi do dálky před sebe. Mohutným hlasem počal poté deklamovat: „Ich griese euch, meine treue Georgenthaler! Zdravím vás, moji věrní Jiřetiňané! Děkuji vám, že jste mi přišli pomoci bránit náš domov, naši německou zemi!“ Máchnuv mečem zleva doprava, řečnil k jásajícímu davu bojovně naladěných sedláků a měšťanů: „Kam až oko dohlédne z věže mého tolstýnského hradu, všechny ty rozhlehlé lesy, pole, rybníky, vesnice i města jsou německým majetkem, patří nám, věrným synům národa německého, kteří tu od nepaměti žijí a kteří odmítají podrobovat se příkazům českého krále. Necht' si poroučí svým českým poddaným. Nám Němcům nemá co přikazovat. Jsme jiné krve a máme své vladaře, před nimiž se s úctou a poslušností skláníme.“

Tyhle výroky byly Henleinem podníceným sudetským Němcům a v Hitlerovi se shlížejícím saským turistům náramně po chuti. Náměstí bouřilo potleskem a voláním „Bravo!“ Všem bylo jasné, že tvůrci ani organizátorům parádně vyštafírovaného tyátru vůbec nezáleží na pravdivém vylíčení příběhu středověkého lapky a mordýře, ale že efekty překypující zobrazení vzpoury tolstýnského rytíře proti českému králi chce být co nejpůsobivější agitační promluvou k dnešku. Ovace převážné většiny diváctva vyjadřovaly nadšené souznění.

I když mi bylo teprve osm let, vnímal jsem zřetelně protičeské zaměření té divadelní podívané. Bylo mi z toho nanic a chtělo se mi domů. Znechucen byl i dědeček a také strejda Franz jako česky smýšlející Němec. Zůstávali na svých místech v hledišti jen kvůli tetě Toni, fanatické Němce, která se chytla henleinovského nacismu a samým nadšením se mohla utleskat. Děda se od ní pohoršeně odvracel a na strejdovi, jehož jsem oslovoval německy *onkel*, jsem viděl, jak ho v té chvíli mrzí, že si ji vzal za manželku.

Po příchodu domů propukla mezi nimi prudká hádka, která skončila tím, že onkel Franz tu noc nešel spát k ní nahoru do jejich ložnice a ustlal si v dědečkově krejčovské dílně na pohovce. Otcí si postěžoval: „Poslední dobou se s ní nedá mluvit. Gärtner a ti jeho henleinovci ji úplně pobláznili.“

Nazítří si vzal v kanceláři na příští den volno a vyběhl mě, abych se s ním vypravil na celodenní pěší túru na Lauši, jak se německy říkalo hraniční hoře Luž. Zřejmě ho ještě nepřešel vztek na manželku a chtěl si od ní odpočinout.

Na horský výlet s ním jsem se vypravil s náramnou chutí. Onkel Franz byl veselý, srdečný člověk, který mě jako synovce ve své kormutlivé bezdětnosti zahrnoval bezmezně starostlivou, laskavou a štědrú přízní. Byl to strýček k pohledání. Teta Toni, jíž jsem říkal po německu *tante*, se s ním jakž tak udobřila a přichystala nám na cestu housky se salámem, domácí štrúdl a láhev citronové limonády. Hleděla si mě taky usmířit, protože při té hádanici po návratu z divadla se povadila i se mnou. Na její otázku „Und wie hat es dir gefallen, Karli?“ Jak se to líbilo mně? Řekl jsem jí popravdě německy, že ani trochu, poněvadž se tam pořád nadávalo na Čechy. Onkel Franz se do naší rozepře vmísil: „To se nemohlo líbit žádnému Čechovi ani žádnému poctivému německému demokratovi, který je tady v Československu doma. Ritter von Tollenstein byla jen záminka k sprosté štvanci, *hetzerei*, proti Čechům a prezidentu Benešovi!“

Tante Toni v návalu zlosti zrudla a začala hystericky vykřikovat: „Béneš! Béneš! Béneš ist ein Esel, er versteht uns überhaupt nicht!“ Onkel ji rozezleně okřikl, aby držela hubu, a mně jako osmiletému školákovi, vychovávanému ve škole i doma v duchu nábožné úcty k pánům prezidentům, loni zemřelému tatíčkovi Masarykovi a jeho nástupci Edvardu Benešovi, se ohromením zatmělo před očima z toho, co vylétlo z jejích nenávisť pokřivených úst. Jak se tante opovažuje nadávat našemu prezidentovi, že je osel, který nerozumí Němcům. „Was sagst du,

Babička s dědečkem.

Tante, so schlecht darfst du nicht... darfst du nicht sprechen über unseren...“ Rozčilení mi přetrhlo proud rozhořčených slov. Se slzami v očích jsem vyběhl z chodby do kuchyně za babičkou a dědečkem, abych si postěžoval, že teta nadává panu prezidentovi a že takové ošklivé řeči nechci poslouchat. Prosil jsem ho s pláčem, ať napíše hned zítra tatínkovi, anebo ať mu zatelefonuje z pošty, aby si pro mě přijel, že chci domů.

Dědeček mě s babiččinou pomocí uklidňoval, abych si z toho nic nedělal, že někteří Němci se dali pobláznit Henleinem a chtěli by celé Sudety odtrhnout od republiky, připojit je k Německu, a teta Toni je taková poblázněná Němka, která chodí na schůze těch praštěnejch henleinovců, kteří mají Adolfa Hitlera za pána boha. „My se s ní taky vadíme. Francl si ji neměl brát, ale už se stalo. Snad přijde k rozumu, anebo holt půjdou vod sebe. Ale ty se tím netrap, Karličku. A ty její řeči neposlouchej. Co voni chtějí, to pan president, vláda a naši spojenci nepřipustí. A rozumní Němci, jako je náš souseď pan Patzelt, anebo Jeschkovi vodnaproti, taky ne. Neboj se, Karli, jdi si klidně hrát s kamarádama. A domů nepospíchej, máš prázdniny a já i babička ti tady přichystáme něco dobrýho na zub.“

S onklem Franzem jsme na druhý den brzy ráno ještě za chládku vyrazili na túru. Já v kratasech, na hlavě slaměnou miskovitou čapku se zeleným průhledným kšiltíkem a onkel v pumpkách a lesáckém kloboučku, oba v plátěných bundách, na zádech batohy, na nohách důkladné turistické šněrovací boty. Vystoupali jsme lesnatý svah Křížové hory nad Jiřetínem s barokními kapličkami jednotlivých zastavení Kristovy křížové cesty a kolem několika památečných stavení pracovitých horských zemědělců jsme dál šlapali lesní stezkou, vinoucí se k vrcholu lesem hustě obrostlé dominantní výšiny Jedlové hory, Tannenbergu, s vysokou kamennou rozhlednou. Strýc mi celou cestu barvitou němčinou, srozumitelně doplňovanou vysvětlujícími českými výrazy, vyprávěl historii Lužických hor, tohoto hraničního cípu někdejšího českého království, kam ve středověku čeští králové zvali německé kolonisty ze sousedního Saska i odjinud, aby zdejší lesní pustiny zalidnili a zajistili jejich hospodářský a kulturní rozvoj k prospěchu svého českého státu. Ale rozhodně ne proto, aby je obsadili a uchvátili pro Německo, jak si to vykládá německý führer a zdejší Henleinovi spřeženci. „Aber hab keinen Angst, Karli, neměj strach, celý tenhle kraj, všechny ty příhraniční končiny, kde se usadili naši němečtí předkové, jsou jako keř zakořeněný v české půdě, která je živí. Celá staletí tady žijí Češi s Němci pohromadě, a dokud je nezačali rozeštvávat diese verfluchte Nationalisten, docela dobře si rozuměli. Někteří se dokonce

oženili s německými nevěstami a poněmčili se jako náš urgrosvater, pradědeček, z matčiny strany Tvrzník. Anebo se z nich naopak stali Češi jako z naší neprovdané prababičky Richtrové. To mě zaujalo. Jak to, že se dědeček jmenuje po své neprovdané mamince, a ne po otci?

Strýčka jako by zamrzelo, že na to přivedl řeč, ale přece jenom mi neodepřel vysvětlení: Můj dědeček, k němuž jsem stejně jako k babičce velice přilnul, se své mamince, jak jsem se s ohromením dozvěděl, narodil za svobodna. Jeho otcem a mým pradědečkem byl syn bohatého továrníka Nikendaie, jemuž rodina nedovolila, aby se oženil s nemajetnou komornou, třebaže oba spojovala veliká, ale za této situace bohužel zcela bezvýhledná láska. Zpanštělí rodiče raději platili na výchovu děčka v cizí rodině. A tak můj dědeček od peřinek vyrůstal v české rodině krejčího Novotného ve vsi Čestíně na Kolínsku. Nemanželský synek nešťastně českoněmecké dívky se proměnil ve skálopevného Čecha, který se u pěstouna vyučil krejčím a jako tovaryš na vandru počestil georgenthalskou dívku Mariechen z poněmčeného, původně českého rodu Tvrzníků, do níž se zamiloval a jejíž rodiče mu ji dali za ženu. Tenhle rodokmenový hlavolam pro osmiletého kluka nebylo snadné rozluštit.

Pod vrcholem Luže (Lausche) jsme už s notně unavenýma nohama narazili na několikačlennou vojenskou hlídku, která s puškami na řemenu obcházela hranice. Náramná radost, že na své pouti hlubokými kopcovitými pohraničními hvozdy potkáváme československé vojáky, ochránce republiky, mě přiměla, abych je hlasitě pozdravil: „Dobrý den!“ Onkel Franz se připojil svým německy zbarveným, ale upřímným: „Tópry ten!“ Vojáci radostně odpovídali. Nebyli zvyklí, aby je zdejší Němci zdravili. Setkání jim přišlo vhod. Jejich velitel se třemi peckami na čepici oslovil strýce: „Zdaleka?“ Pospíšil jsem si s vysvětlením: „Můj strejda je Němec, ale pro republiku, proti Henleinovi.“ Četař se potěšeně rozzářil a se slovy: „To rád slyším!“ natáhl k strejdovi pravici. Ten ji s vervou stiskl a vypravil ze sebe: „Já česky némluví, ale rózumi.“ Četař si posteskl: „Škoda, že vás takovejch není víc.“ Strejda byl v jádru optimista: „Šádny strach, ty pšídou, als sie kennenlernen werden, wer ist... až budou poznat, kto je Henlein a Hitler a že hier bei uns, in der Tschechoslowakei, kde my dóma, je dóbže.“ Četař ho objal kolem ramen.

Na vrcholku Luže přímo na hraniční čáře stála, nevím, jestli se dožila našich časů, rozložitá jednoposchodová budova česko-německé restaurace. Hranice procházela její centrální chodbou. Severní polovina, s rozlehlým lokálem vyzdobeným německými nápisy a obrazem fűhrera, se nacházela na německém území a byla včetně jídelničky, piva a personálu veskrze německá. Zašli jsme do jižní

části. V restauračním sále s obrazem prezidenta Beneše a českými nápisy si bylo možno objednat česká jídla, ale u stolů seděli a hlučeli převážně Němci a jídla roznášel sudetoněmecký personál.

Onkel Franz nám objednal hovězí polévku a velikánský řízek s bramborovým salátem. Lahodná sousta zapíjel plzeňským pivem a já citronovou limonádou. Přitom jsme si povídali. Mně pořád nešly z hlavy nově získané, do té doby zcela neznámé poznatky o minulostních zápletkách našeho rodokmenu. Tehdy jsem se od svého strýce, který se ve volném čase zabýval zjišťováním posloupnosti našich předků až do nejdále dosažitelného letopočtu, dozvěděl v matrikách objevené údaje, které můj údiv nad historií prohloubily, i když plnou vahou zatíží mou mysl až ve vzdáleném údobí mých studentských časů. Podle strýcových poznatků byla pramáti našeho rodu příslušnice francouzské nižší šlechty Filomena de Villon, která si v době krvelačného řádění jakobínů za Velké francouzské revoluce zachránila život útekem z Francie do Rakouska, kde našla azyl u tehdejšího majitele frýdlantského panství. Tady se seznámila se správcem jeho barvířské manufaktury Gottfriedem Richtrem, který ji pojal za manželku, a společně založili rod Richtrů, užívající nějakou dobu přídomek Villon.

*Česko-německá restaurace na vrcholu Luže,
jejíž chodbou procházela hranice mezi ČSR a Německem.*

Dědečkova maminka byla posledním výhonkem této postupně zchudlé rodové větve. „Also, Karlchen,“ řekl mi tenkrát můj onkel Franz, „buď hrdý na to, že jsi potomek rodiny s velkou, daleko sahající historií, dokonce francouzského šlechtického původu. Bude tě to povzbuzovat v životě, abys vždycky dosáhl co největších úspěchů.“ Toto neurčité poznání vskutku posílilo mé sebevědomí a ctižádost, i když jsem ještě nevěděl, kdo byl prapředek naší pramáti, středověký francouzský extravagantní básník François Villon.

Hned nazítří po naší lužské túře se pod Jiřetínem v Dolním Podluží (Niedergrundu) stala zákeřná vražda s politickým pozadím. V atmosféře neustálých protičeských štvanic a provokací podnikaných sudetoněmeckými henleinovci s cílem vyvolávat incidenty s orgány státní moci, využitelné propagandisticky pro cizinu jako naaranžovaný doklad českého utlačovatelského násilí, mladý zfanatizovaný niedergrundský nacističtí v záchvatu nenávisti, skryt za stromy parčíku, vystřelil z pistole na československého příslušníka uniformované finanční stráže, projíždějícího na motocyklu středem obce, a smrtelně ho zranil. Událost, agilně vyšetřovaná policií a četnictvem, vyvolala veliký rozruch v celém širokém okolí a vyhrotila již beztak složité česko-německé vztahy.

Když jsem odpoledne přišel na jiřetínské koupaliště mezi své německé kamarády, chovali se ke mně najednou, jako bychom se neznali. Harry Rippel pohoršeně ukázal na mou letní slaměnou čapku, ozdobenou vpředu plechovým odznáčkem v podobě vlajčího československého praporku, a zlostně vyštěkl sudetáckým dialektem, abych koukal dát ten plechovej *drek* ze své kšiltovky dolů. Odsekl jsem našťvaně: „Warum denn würde ich das machen? Proč bych to dělal? Já si můžu na svý čepici nosit, co chci!“

„To teda ne, chlapečku!“ zavřeštěl Rudi Silbigrů. „Wenn du zwischen uns bist, když seš mezi náma, nebudeš nosit, was uns gefällt nicht, co se nám nelíbí, žádný fangličky, rozumíš!“ A strhl mi čepici z hlavy. Vyrval jsem mu ji okamžitě z ruky a rozčileně vykřikl tou jejich němčinou: „Ich werde trogen, vos ich vil! Budu si nosit, co chci.“ Jiřetínský Čech Pepík Vlků mě vzal za ruku: „Nech je bejt! Jsou to volové. Pojd, jdem vod nich!“

Němečtí kluci se po nás začali sápat. Pochopili pohrdavý smysl Pepíkových slov. Dali jsme se na útěk, ale dohnali nás, se zřejmým úmyslem ručně nás poučit, že si od českých srabů nedají nic líbit. Pepík se jim vyškubl z rukou a vzal nohy na ramena, mně se to nepodařilo. Vůči mně uplatnili naplno svou drtivou přesilu. Beznadějně jsem se snažil bránit. Povalili mě na zem, ztloukli mě a zkopali až na pokraj bezvědomí. A tu čepici s odznáčkem mi rozdupal. Zachránil mě

majitel restaurace, který v přilehlém bufetu uslyšel mé bolestné výkřiky a volání o pomoc. Odběhl od výčepního pultu a zahnal mé bývalé německé kamarády na útěk, počastovav je německy zlobnými výtkami: „Zbabělci! Šest na jednoho! Že se nestydíte!“

Když jsem se dovlekl domů, bez čepice, s potrhanou košilí a obličejem plným krvavých podlitin, škrábaců a zřetelných stop krvácení z nosu, dědeček chtěl v rozčilení běžet na radnici a domáhat se třeba až u starosty úředního zákroku proti provinilcům, ale babička mu to rozmluvila: „Odbudou tě, že nemají čas vyšetřovat a urovnávat nějaké klukovské rvačky.“ Oba však uznali oprávněnost mého naléhavého přání, že se chci co nejdřív vrátit domů do Chlumce, třeba hned zítra.

Babička mi s usazenými očima sbalila kufřík a nazítří mě děda vlakem z Niedergrundu s několikerým přesedáním přes Českou Lípu, Bakov a Nymburk odvezl k rodičům. I oni byli rádi, že už mě mají doma na očích, protože dny byly tehdy v srpnu již plné vzrušujících událostí a nejistot, takže otcové a matky se snažili mít pro každý případ své rodiny pohromadě.

Válka s Německem byla na spadnutí. Nacistický vůdce Adolf Hitler se v březnu zmocnil svého rodného Rakouska – a nyní se již zjevně chystal napadnout Československo. Henleinovi sudetští Němci na svém květnovém sjezdu v Karlových Varech vystupňovali své požadavky záměrně k jejich naprosté nesplnitelnosti, aby mohli před celým světem obvinít vládu z neochoty je plnit.

A také aby mohli vzápětí zdůvodnit svůj odboj, dovršený ozbrojeným povstáním v Ašském výběžku za účasti exilového Freikorpsu a říšskoněmeckých oddílů Hitlerovy SS. Povstání se po rázném zákroku československého vojska, posíleného zmobilizovanými záložky, zhroutilo. Jeho účastníci v čele se zbabělými vůdci Konrádem Henleinem a Karlem Hermannem Frankem uprchli na území Velkoněmecké říše, své ochranky. Lidé houfně nakupovali do zásoby potraviny a opatřovali si plynové masky. Na chlumeckém školním dvoře za drátěným plotem obleženým diváky se v odpoledních hodinách pravidelně pod velením legionáře pana Hrnčíře konalo cvičení místní dobrovolnické jednotky Národní gardy v šedo zelených uniformách, vyzbrojené ručními pěchotními zbraněmi. A na travnaté prostoře před nádražím se kopaly klikaté zákopy jako úkryt pro cestující v případě německého náletu.

V předmnichovském dusnu

V září 1938 mi opět začala škola. Nastoupil jsem do 3. třídy. Někteří spolužáci byli bez tatínek, povolaných v rámci všeobecné mobilizace do armády, a pan učitel Mička nás nabádal, abychom se k nim chovali ohleduplně. Já jsem naopak musel čelit pomluvám, které v naší ulici šířila zlovorná paní B. a v naší třídě její rozmazlený synáček Honzíček, že můj tatínek i dědeček a babička jsou Němci a já že jsem každé prázdniny v Sudetech mezi henleinovci jako doma. Někteří škodolibci v důsledku toho přišli na nápad, že by se mi mohlo nadávat „henlein“. Pár jich to zkusilo, ale já jsem byl jako pilný sokolský cvičenec ve své věkové kategorii natolik tělesně zdatný, že jsem si dokázal jejich ručním ztrestáním ubránit svou národní bezúhonnost. Jen paní B. si přišla stěžovat, že jsem zmlátil jejich Jeníčka. Ale pan učitel Mička po vyšetření mého násilného činu se mě zastal a učinil z případu poučení pro celou třídu, že někoho bezdůvodně očeňovat a hanobit je trestuhodná zlomyslnost a neblahé důsledky, jež zlomyslník začasťe poprávu sklídí, může přičíst jen sám sobě.

S paní B. si to vyřídil její manžel, železničář, který se znal s mým tatínkem ze služby a věděl najisto, že o jeho národní spolehlivosti nemůže být pochyb. Řekl mu: „Karlíku, nezlob se, já vo tom, co ta moje drbna kde našvanila, neměl ani potuchy. A klukovi jsem řekl: Dostals, co ti patří.“ Podali si ruce, že „do smrti dobrý“.

Železničáři měli v té době hlavy plné jiných starostí. Museli zvládnout dopravní nápor po vyhlášení mobilizace, kdy všemi vlaky spěšně cestovaly desetitisíce do zbraně povolaných záložníků s kufříky ke svým útvarům, plni nadšeného odhodlání bránit vlast. Vzápětí pak všechny tratě směřující k hranicím byly plně vytíženy transporty vojsk zaujímajících pohraniční obranná postavení. I naším Chlumcem jako důležitou železniční křižovatkou co chvíli projížděly vlaky s vagony s bojovnými křídovými nápisy: „Nedáme republiku německému čalouníku!“ Nad naší republikou se rozestřely temné mraky bezprostřední válečné hrozby.

Koncem září se v německém Mnichově, jak známo, sešli představitelé velmocí, Německa, Itálie, Anglie a Francie, aby za nepřítomnosti našich zástupců rozhodli, komu bude patřit Hitlerem požadované československé pohraničí, Němci zvané Sudety. Vzpomínám, jak tatínek s tváří jako o pohřbu zapnul rádio, z něhož se linul smutkem zastřený hlas pana prezidenta, oznamující, že on i vláda republiky po zvážení naší osamocení v odporu proti Hitlerovu Německu a beznadějnosti snahy o její vojenskou obranu rozhodli podrobit se ultimativnímu požadavku mnichovské konference a vzdát se pohraničního území republiky coby oběti, s bolestí podstoupenou k udržení evropského míru.

Německé vojsko zahájilo postupné obsazování určených oblastí včetně řady obcí s českou obyvatelskou většinou. Odtrženo od Čech bylo i ryze české Chodsko se svým největším městem Domažlice. Tatínek, zbledlý jako stěna, zahučel zničeně: „Tak s Jiřetínem je konec. S našima se hned tak neuvídíme.“

Lidé byli sklíčení. Nadávali na prezidenta i vládu, že dopustili, aby se kapitulovalo, aniž si uvědomili, že odmítnutí ultimáta by bylo národní sebevraždou. Vlaky byly plné českých občanů z pohraničí, kteří byli přinuceni opustit své domovy i majetky a zaměstnanecká pracoviště. Také armáda nuceně vyklízela pohraniční opevnění a posádky. Do Chlumce se přesunul liberecký pluk polního dělostřelectva. Jednotky i s veškerou zbrojnou výbavou včetně automobilů a tažných koní byly rozmístěny, kde se dalo, v zámečku Zapeč, v sokolovně, v objektech Stutzovy textilní továrny i v uprázdněných objektech Radiatorky, zaniklé továrny u Starochlumeckého rybníka. Důstojníci i poddůstojníci gázistě se ubytovali v pronajímaných bytech porůznu ve městě.

Naši uvolnili pro ubytovací potřeby podkrovní pokojík v našem domku u nádraží. Ubytoval se tu podporučík základní služby Křišta, mladý muž s profesorskými brejličkami. Zdvořilý, hovorný mladý muž, s nímž tatínek rád zapřádal rozhovory o nastalých poměrech a o vyhlídkách na obnovu starých hranic republiky. Jednou za týden k nám docházel podporučíkův příkazník (za Rakouska „pucák“), mladičkový rúžolíčí vojáček Joža Semerád, který svému nadřízenému jednou týdně poklidil celý pokojík, vyklepal kobereček, umyl podlahu, vyčistil boty, uložil do skříně z plukovní prádelny a mandlovný přinesené čisté prádlo a do ruksaku sbalil špinavé k vyprání. Mezitím mi půjčil na hraní svou vojenskou čapku, lodičku a opasek s bajonetem. Někdy mu vyšla volná chvílka, kdy mě učil, jak se dělají vojenské obraty, vlevo a vpravo v bok a čelem vzad. Naší mamince obvykle přinesl jako pozornost čerstvě upečený voňavý vojenský komisárek.

A tatínka občas potěšil lahvičkou pravé domácí slivovice, kterou mu vozila jeho maminka z Moravy.

Pan podporučík se stejně jako většina mladých svobodných příslušníků důstojnického sboru poohlédl po dívčí přízni, v nejednom případě dovršené svatbou. Namluvil si Růženku, hezkou blondatou prodavačku z cukrárny mého strýce Josefa Čermáka. Vodil si ji tu a tam i k nám do svého pronajatého podkrovního pokojíku. Jako kluk, který si často a rád s panem podporučíkem a jeho šavlí hrál na vojáka, jsem kterýsi den vpozdvečer vyběhl nahoru za ním a bez zaklepání vrazil do dveří. Právě ve chvíli, kdy se spolu úplně bez šatů objímali na pohovce. Oba v úleku vyskočili na nohy, neschopni slova stejně jako já. Na vteřinu jsem v úděsných rozpacích zkameněl, než jsem se vzb chopil k zmatenému úprku.

Pan podporučík za mnou vyběhl s rukou na podrážděném ohanbí a úpěnlivě volal: „Počkej, Kájo! Počkej!“ Zastavil jsem se na schodech, nevěda, kam s očima, a jistě rudý jako pivoňka. Začal na mě polohlasně naléhat, abych nikomu neříkal, co jsem viděl, že lidi, kteří se mají rádi jako on s Růženkou, se takhle někdy... spolu mazlí, že na tom není nic... vůbec nic špatného, ale že našim by se možná nelíbilo, kdyby se to rozkřiklo... a byly by z toho zlé řeči. On by se musel odstěhovat a Růženka by přišla o práci... „To přece nechceš, že ne?! Hele, Kájo, jsi už velké chlap, já ti věřím, víš, že na tebe držím, slib mi, že nikomu, nikomu nic nepovíš! Něco ti koupím, jestli chceš, a Růženka ti přinese zejtra velkou čokoládu.“

Byl jsem zmatený, ale ve svých osmi letech jsem už o vztazích mužů a žen od starších kluků něco věděl, a panu podporučíkovi ani Růžence jsem rozhodně nepřál nic zlého. Ochotně jsem mu bez jakékoli odměny slíbil rukoudáním, že se ode mě nikdo z kamarádů ani z dospělých o nich nic nedozví. Slib jsem úzkostlivě dodržel, i když zážitek to byl tenkrát pro mě ohromující. Vždyť jsem ponejprv na vlastní oči viděl to, čemu se odborně říká pohlavní styk, a hlavně poprvé v životě jsem viděl ve skutečnosti, co jsem do té doby znal jen z obrazů a soch: úplně nahou mladou ženu v tom nejlepším provedení, obdařenou všemi půvabnými náležitostmi plně vydařeného ženského těla. Tenkrát v říjnu 1938 jsem byl již za několik dnů drtivými existenčními starostmi, které nenadále postihly celou naši rodinu, přinucen myslet na úplně jiné věci než na mlčení o tom, co se mi naskytlo k vidění v našem podkrovním pokojíku.

V době, kdy jsem zrovna pobýval ve škole, kde mnozí ze spolužáků byli stále ještě bez tatínek povoláných do armády, která se stala zbytečnou, a maminka chystala oběd, dostavil se tatínek nečekaně brzy a tak, jak přišel zvenčí, v modré železničářské čepici a plášti, těžce dosedl v naší obytné kuchyni na židli.

Maminka hned pochopila, že se stalo něco zlého. Ustaraně k němu přisedla. Pomalu a ztěžka jí svěřoval zdrcující novinu: Přišlo nařízení, že všichni zaměstnanci dráhy pocházející ze Sudet mají být jako říšskoněmečtí státní příslušníci uvolněni ze služebního poměru za účelem vystěhování na území Německé říše. Maminka se rozplakala: „Ale táto, ježíšikriste, to se přece na tebe nevztahuje! Ty přece nejseš žádný Němec! My jsme Češi! My nechceme do Německa! My nemůžeme žít v Německu!“ Tatínek složil hlavu do dlaní. I pro něj bylo nepředstavitelné, že by měl opustit náš milý, hezký a těžce splácený domek, naše město, kde jsme mezi svými a kde je nám všem dobře, kde jsme prostě doma. Opustit příbuzné, přátele, a žít najednou jako vystěhovalci v cizině jen proto, že se před sedmatřiceti lety narodil v pohraničním Jiřetíně, který nám ukradlo Hitlerovo Německo. Hlava se mu mohla rozskočit úporným přemýšlením, co dělat. Samozřejmě se vzepře. Odmítne se tomu pitomému nařízení podřídit, ale co když bylo vydáno na německý nátlak a bude k jeho splnění z mezinárodněpolitických důvodů přinucen? Z hlasitých úvah je vytrhl vchodový zvonek. Z nádraží přišel ve spěchu pan výpravčí Dus, tatínkův přítel. „Karlíku, nevěš hlavu. Posílá mě přednosta. My tě jen tak nedáme. Teď jsme se radili. Mám se tě zeptat, k jaké národnosti ses hlásil při minulém sčítání lidu.“

„K jaké jiné než české! Jsem přece Čech a k Čechům se hlásí i moje matka.“

„Výborně,“ zajásal výpravčí Dus. „Tak pojď hned teď k přednostovi. Chce se s tebou domluvit, že zítra zajedete spolu do Prahy na statistický úřad. Pořídí se opis tvého prohlášení a on pak na ředitelství drah zařídí, co je třeba.“

Oba moji sklíčení rodiče ožili nadějí, která se jevila reálná. Táta byl okamžitě na nohou a s výpravčím Dusem kvapně rázovali na nádraží. Přednosta mu potvrdil své odhodlání zastat se ho, třeba až u prezidenta republiky. „Když už jsme neubránili hranice, musíme ubránit aspoň lidi, na kterých nám záleží. Pojedeme ranním rychlíkem a vezměte si s sebou všechny osobní dokumenty – i to pochvalné uznání z vojny, co máte v papírech.“ Tatínek svému zastánci z hloubi srdce děkoval, sám připraven ze všech sil bránit své češství a českou domovskou příslušnost celé naší rodiny.

Odpoledne u nás zazvonil pan Roller z domku u Starochlumeckého rybníka. Železničář, který se k tatínkovi přátelsky hlásil celá léta jako lužickohorský krajan z Rumburku. Sudetský Němec, který mluvil česky s německým akcentem a představoval se s křestním jménem František, jenž koncem září přeměnil na Franz. Na tatínka hned ode dveří zahalasil po německu: „Servus, Karl, ich komme mich fragen... jdu se zeptat, kdy se vracíš domů? Nach Georghenthal?“ Tatínek měl chuť

poslat ho rovnou ke všem čertům, ale přemohl se a sdělil mu česky, že my nikam nejedem, protože jsme doma tady. „Wie so denn?“ podivil se pan Roller. „Du bist doch bei uns in Deutschland geboren!“

„To se mejlíš, kamaráde,“ řekl mu tatínek česky. „Já jsem se nenarodil v Německu, rozumíš, jsem Čech a mám tady rodinu, takže jsem tady doma a nikam nejedu.“ Pan Roller protáhl obličej zjištěním, že tatínka mylně pokládal za soukmenovce. Pokoušel se ho přemlouvat, že v Německu by se měl líp, poněvadž marka má větší hodnotu než koruna a ajznboňáci tam mají větší platy. Pochlubil se stříbrnou markou s podobiznou prezidenta Hindenburga, ale tatínek ztratil trpělivost mu naslouchat a vyprovodil ho k vrátkům. „Jen abys nelitoval,“ prohodil Franz Roller, když jimi procházel.

Nazítíi jsme byli maminka i já skoro celý den jako na trní od samého rána, kdy tatínka za rozbřesku vroucně políbila před odchodem k vlaku a udělala mu křížek na čelo se zajímavým přáním, aby mu, a tím vlastně i jí a mně, v té Praze všechno dobře dopadlo. Nedalo se myslet na nic jiného než na to neštěstí, jaké nás potká, jestli se panu přednostovi nepodaří prokázat na příslušných místech, že našeho tatínka se jako Čecha a československého státního příslušníka, třebaže narozeného za rakousko-uherských poměrů v dnešní říšskoněmecké Sudetengau, vládní nařízení o propouštění a odsunu státních zaměstnanců německé národnosti sebemeně netýká. Dovedu si dnes představit to napětí, s jakým chlumecký pan přednosta stanice, shodou okolností stejného příjmení jako můj otec, čekal spolu s ním v archivu Státního statistického úřadu na vyhledání požadovaných dokumentů. I tatínkovi, i když si byl jistý, že se nikdy ani na chvíli za Němce nepokládal, se jistě rozbušilo srdce při otvírání desek s listinami. Oběma žadatelům se při jejich postupném zkoumání po tvářích jistě šířilo viditelné uspokojení. Všude v kolonce „národnost“ bylo vlastnoručně i úředně uvedeno „česká“.

Přednosta si (podle tatínkova vyprávění) s chutí zapálil viržinko s úlevným povzdechem, že mu spadl kámen ze srdce. S radostí se postaral o pořízení úředně potvrzených opisů a na ředitelství Státních drah už pak bez potíží v personálním odboru vymohl zrušení původního rozhodnutí o propuštění zaměstnance Karla Richtera z důvodů národnostních. Z čiré radosti, že se do Prahy v dané záležitosti nevydal zbytečně, rozhodl, že „to se musí něčím zapít“. V restauraci na Wilsonově nádraží se oba na jeho účet několika sklenkami koňaku uvedli do tak dobré nálady, že málem přejeli stanicí Chlumeč bez vystoupení.

My jsme se doma po celodenním útrpném vyčkávání, s jakou zprávou se nám táta večer vrátí, už při pohledu na jeho rozjařenou tvář zbavili obrovské tíhy na duši

a vůbec nám nevadilo, že při vyprávění o průběhu pražské intervence trochu zadržával. Druhý den maminka, nekonečně šťastná, že nás nikdo nebude nutit, aby se z nás stali Němci, upekla husu, nájemce nádražní restaurace pan Hrnčíř, který tatínkovi celou dobu držel palce, mu poslal po pikolíkovi darem celou basu lahví plzeňského piva.

K slavnostnímu obědu se na maminičino pozvání dostavil i její nedaleko bydlící nejmilejší bratr Pepa Čermák, cukrář, s celou rodinou a velkým čokoládovým dortem. Večer přišel otci gratulovat i pan podporučík Křišta se svou Růženkou, aby nám zároveň oznámil svůj odchod do civilu a chystaný odjezd do rodného Mělníka, ale hlavně zásnuby a brzkou svatbu se svou milou. To byl důvod k upřímné gratulaci z naší strany. Já jsem od Růženky dostal pusou. Oba jsme věděli za co.

Jak plynuly dny a týdny, události se vrstvilily jedna na druhou. Pan prezident Beneš odstoupil a i s manželkou odjel do Londýna a později do USA. Na jeho místo byl zvolen doktor Emil Hácha. Z rozhovorů dospělých i z rádia jsem vyrozumíval, že vyvstaly nějaké nesrovnalosti na Slovensku, kde si Hlinkovi a Tisovi nacionalisté vymohli autonomii a dosavadní název Československá republika se začal psát s pomlčkou.

I v naší čtvrté třídě obecné došlo ke změně. Našeho starostlivého pana učitele Mičku, který odešel v šedesáti do penze, nahradila nejméně o dvacet let mladší, štíhlá a příjemná paní učitelka Obešlová. Jejím oblíbeným předmětem bylo čtení. Její zásluhou se stalo oblíbeným i nám. Rozhodně oblíbenějším než nezázivné počty a pravopis. Pod vedením paní učitelky jsme četli každou hodinu sborově i jednotlivě na pokračování *Babičku* od Boženy Němcové.

Než jsme ji stačili dočíst celou až do konce, minula zima, skýtající nám, školou povinné mládeži, spoustu radovánek na zasněžených stráních, svatomikulášské a vánoční potěšení z dárků i silvestrovské všeobecné veselí a tříkrálovské kolednické povyražení. Dospěli se však tehdy, na přelomu osmatřicátého a devětatřicátého roku, radovali o poznání méně než jiná léta. Stále nad nimi visely temné mraky obav a žlých předtuch zkrušujícího dění.

Okupace českých zemí

Nadcházelo jaro. Kalendář zvěstoval 15. březen 1939. Veřejnost netušila, že vláda premiéra Berana zasedala nepřetržitě celou noc. Teprve dnes víme, co se dělo. Čekalo se na zprávy z Berlína, kam odjel prezident Hácha k důležitému jednání s Hitlerem. Ve 2:15 zazvonil ve vládním sekretariátu telefon. Ministr zahraničí Chvalkovský dával na vědomí výsledky prezidentova jednání: „Nekompromisním přáním vůdce a říšského kancléře je dnes ráno v 6:00 vstup německého vojska na celé území státu. Zařídte ihned svolání ministerské rady. Generál Syrový nechť okamžitě vyrozumí všechny posádky, že armáda nesmí klást sebemenší odpor, musí se bezvýhradně nechat odzbrojit, civilní obyvatelstvo nesmí tropit výtržnosti, jinak může nastat katastrofa nedozírných rozměrů. Bude-li armáda odzbrojena v klidu, budou dány možnosti autonomního života pro celý národ. Opakuji, nestane-li se tak, nastane katastrofa. Pane předsedo vlády, zařídte vše potřebné, situace je krajně vážná.“ Sluchátko v Berlíně převzal roztřesený Hácha, který byl před několika hodinami donucen požádat Hitlera, aby vzal český národ pod svou ochranu. Vyžádal si k telefonu generála Syrového. Zopakoval mu, co je třeba bezprostředně zařídit, a v bláhové víře v pravdivost svých slov dodal: „Obsazení bude jen dočasné.“

Pražský rozhlas od časných ranních hodin počal vysílat zvláštní zprávu: „Z rozkazu prezidenta republiky. Počínaje šestou hodinou dnes počne německé vojsko obsazovat území Čech a Moravy. Všechno obyvatelstvo se upozorňuje, že je naprosto nutné, aby byl zachován naprostý klid, vyhnulo se srážkám a incidentům, které by mohly mít nedozírné následky. Zachovejte klid a vyčkejte dalších zpráv!“ Sudetoněmecký župní vedoucí, *gauführer* Konrád Henlein byl spolu se svým nohledem Karlem Hermannem Frankem povolán do Leitmeritz, jak s nyní nazývaly německé Litoměřice, kde se cestou do Čech zastavil vůdcův salonní vlak. Oba byli pozváni do Hitlerova vagonu. Frank o tom po válce před soudem vypoví: „Hitler se náhle otázal, zda Praha a Pražský hrad jsou již obsazeny a zajištěny, a rozhodl se,

že ještě odpoledne pojede do Prahy a přenocuje na Hradě.“ Příjezd si zařídil tak, aby byl na Hradě dříve, než stačí berlínským rychlíkem dorazit do Prahy prezident Hácha. Führerovi záleželo na tom, aby ho mohl s blahosklonnou povýšeností přijmout na Hradě jako nový domácí pán.

Rozhlas co chvíli vysílal zprávu o vstupu německého vojska na české území, od něhož se včera usnesením slovenského autonomního sněmu odtrhlo Slovensko a zároveň i Podkarpatská Rus, uchvacovaná Maďary.

Zpráva i v Chlumci, jako všude jinde, zapůsobila na obyvatelstvo drtivým dojmem. Na řadě míst byly ve městě po loňském záboru pohraničí, jak víme, dislokovány evakuované jednotky z liberecké posádky. Už v noci se z nouzových kasárenských ubikací ozývaly znepokojivé poplachové signály polnic.

V našem domku v Denisově (později Sadové, dnes Švermově) ulici číslo 438/IV v podkrovním pokojíku vystřídal demobilizovaného podporučíka Křištu velitel jednoho z oddílů štábní kapitán Motyčka s manželkou. Ráno kolem čtvrté pro něj přiválal z Radiatorky dozorčí důstojník s osedlaným koněm. Celé stavení bylo vzhůru nohama a rozruch se šířil i do sousedních domků. Já, tehdy téměř devítiletý školák, jsem dole na chodbě v pyžamu za mamčinými zády vzrušeně sledoval, co se děje.

Pan štábní v holínkách hlučně sestupoval ze schodů, zapínaje si ve spěšné chůzi knoflíky vojenského pláště a velitelský opasek s pistolí a šavlí. Za ním v pantoflích a županu tápkala vystrašená paní Lída, jeho manželka. „Hromský dílo, co?“ prohodil pan štábní bez pozdravu k mému tatínkovi, který si v předstíni v horečném spěchu oblékal železničářský plášť, že musí na stanici. „Tohle se, sakra, nemělo stát!“

Moje maminka nešťastně zaúpěla: „Pane štábní, proboha, co s náma se všema teď bude?“ S pokrčením ramen zahlasil: „Já vím zatím jen to, že jsme prosráli republiku!“ Paní Motyčková ho okřikla v úleku s rukou na ústech: „Jindro, probůh, pamatuj se!“ Uvědomil si, že před školákem se má mluvit slušně, chtěl něco pronést na omluvu, ale mávl rukou a vyběhl z domovních dveří k vrátkům, před nimiž čekal dozorčí s dvěma koňmi. S tlukotem kopyt jezdcí v sedlech odklusali. Vrátka zapadla i za tatínkem. Moje maminka si s paní Motyčkovou padly do náruče a hlasitě se rozplakaly. A já jsem se k nim bezradně přidal.

Venku se mezitím rozednělo. Z šedivého nebe se sypal mokrý sníh. Město už bylo dávno probuzeno a lidé se rojili rozrušení obavami, co přinesou příští hodiny a dny. Od časného rána se plnily obchody. Obyvatelé si narychlo začali opatrovat zásoby potravin pro zlé časy. Kočáry a pádící koně svázeli mokrou sněhovou

plískanící ze všech koutů města důstojníky a rotmistry do kasárenských ubikací, hlučících vydáváním ranní menáže.

Také spořitelna a Hospodářská záložna se ocitly v obležení klientů, kteří si honem, honem chtěli vybrat nějaké peníze pro všechny případy. Školáci s aktovkami se brodili mokrým sněhem do školy, zatímco jejich tátové se v zimnicích s vyhrnutými límci ubírali do práce, plni hořkosti a zloby.

První vozidla wehrmachtu dorazila do Chlumce po silnici od Nového Bydžova kolem jedenácté. Čelo kolony se zarazilo u pošty. Řada nákladních automobilů s vojáky v přilbách se za ním táhla dozadu až k závoře před železniční tratí. Obyvatelé, pokud si obstarali všechno, co chtěli, nevycházeli z domů a ti, co museli vyjít na ulici, německé vojáky buď okázale ignorovali, anebo je provrtávali nenávislnými pohledy. Skupinky německých důstojníků s po zuby ozbrojeným doprovodem se na jednotlivých vojenských ubikacích ujaly přejímání zabavených zbraní a vojenského materiálu.

Okupační oddíly se rozlezly po městě. Obsadily radnici, poštu a ozbrojenými hlídkami a strážemi zajišťovaly okupační kontrolu nad městem. Další oddíly plně vyzbrojeného německého vojska se objevily po poledni od Hradce Králové a směřovaly na Prahu. Průjezd nekonečného proudu vozidel trval až do pozdních odpoledních hodin. Ještě předtím, kolem dvanácté, přirachotili na motocyklech vojáci v gumových pláštích a po celém městě vylepovali tištěné vyhlášky s německým a českým textem: „Provolání k obyvatelstvu. Podle rozkazu Vůdce a nejvyššího velitele německé branné moci vkročilo německé vojsko do vašeho území, aby obnovilo a udrželo klid a pořádek a převzalo ochranu obyvatelstva. Nařízení německých vojenských úřadů musí být bezpodmínečně uposlechnuta.“ Odpoledne byly vylepeny nové vyhlášky vrchního velitele německé branné moci oznamující zákaz vycházení z domů od jedenadvacáté hodiny do šesté ranní.

Začala okupace.

Odpoledne se na radnici dostavil německý posádkový velitel s nárameníky oberstleutnanta. Vystupoval rázně, ale zachovával zdvořilost. Jednal se starostou Jiroutkem v přítomnosti městského tajemníka. Uvědomoval je o nezbytných opatřeních pro nejbližší dobu. Schůze, veřejná shromáždění, tábory lidu a průvody jsou zakázány, stejně jako divadelní, koncertní a biografická představení. Zbraně, munice a vysílačky musí být ihned odevzdány na nejbližším německém vojenském velitelství. Ve městě zůstane nějakou dobu německá vojenská posádka. Ubytována bude zatím v přízemí dívčí školy.

Jednotky československého dělostřeleckého pluku se podle rozkazu vrchního armádního velení podrobily odzbrojení. Německým důstojníkům protokolárně odevzdaly sklady zbraní a munice. Ty byly pak zapečetěny a stráženy německými strážemi. Ještě předtím, než začalo odzbrojování, požádal náš podnájemník štábní kapitán Motyčka tatínka, aby mu zprostředkoval u nás v jeho pokojíku schůzku s někým z vedení Sokola. Tatínek k nám večer přivedl správce sokolovny Jaroslava Víška. Pan štábní s ním nahoře v podkroví ujednal tajný převoz kompletu pušek a pistolí i s municí do úkrytu v sokolovně pro předpokládané budoucí potřeby odboje, s nímž sokolové najisto počítali. Vlastenecký sokol Víšek se sokolskými bratry Havlínem, Etlem a Černým narychlo vybudovali dobře zamaskovanou skrýš, do níž skupina důstojníků v civilním převleku v podvečerním šeru s rafinovanou nenápadností na selském voze pod nákladem krmiva dopravila několik beden se zbraněmi.

Vojáci, naštvaní pro svou bezmocnost na své neméně bezmocné velení, vládu i celý svět, čekali v ubikacích na pokyny k demobilizaci. Zatím nesměli své ubytovací prostory opouštět. Následující den, 16. března, už chodily po městě čtyřčlenné německé ozbrojené hlídky a stráže s puškami hlídaly radnici, poštu a vchod do školy. Rozhlas po 12. hodině vysílal zprávu o zřízení protektorátu Čechy a Morava jako součásti Německé říše. Cukrářské a řeznické obchody i restaurace byly nabitě hulákajícími německými vojáky s kapsami plnými československých bankovek.

Každodenně nastávaly změny. Okamžitě se zaváděla v silničním provozu jízda v pravém jízdním pruhu a také na chodnících se úředně přikazovalo chodit vpravo. Dosavadní okresní úřady se nově podřizovaly německým oberlandrátům. Náš novobydžovský okres spolu s okresy Kolín, Poděbrady, Kutná Hora a Nymburk podléhal oberlandrátu zřízenému v Kolíně nad Labem. Každý oberlandrát měl k dispozici i služebnu německé tajné státní policie, gestapa, nadřízenou protektorátnímu četnictvu a policii. Chystalo se zavedení německo-českých nápisů a dvojjazyčného úřadování. Československá vlajka s modrým klínem byla zrušena a místo ní zavedena protektorátní s červeno-modro-bílými rovnoběžnými pruhy, kterou bylo nařízeno vyvěšovat spolu s říšskoněmeckou rudou fanglí s černým hákovým křížem v bílém okrouhlém poli. Ze státního znaku zmizel slovenský kříž i podkarpatský medvěd a českého lva s moravskou orlicí spínala křídla protektorátního orla. Ve škole zmizely ze stěn zbylé obrazy prezidentů Masaryka a Beneše, které začaly mizet už v šestiměsíčním údobí územně zmrzačené druhé republiky, a tu a tam se začaly objevovat portréty přísně hledícího Hitlera s knírkem pod nosem.

Byl vydán zákaz nosit na veřejnosti „masaryčky“, oblíbené čapky v podobě Masarykovy legionářské furačky s červenobílou stužkou. Její nošení se v krizových letech stalo politicky výmluvnou módou jako protiněmecká vlastenecká manifestace, doznívající ještě v počátcích okupace. Chlumecký kloboučník pan Bydžovský je nestačil vyrábět. Němečtí vojáci je Chlumečanům strhávali z hlavy – a teď se jejich oblibě učinila úřední přítrž.

Čtvrtá třída, do níž jsem po prázdninách nastoupil, byla pro nedostatek učeben, způsobený zábořem části školní budovy pro německou armádu, přestěhována do prvního poschodí nedaleké sokolovny. Naším třídním učitelem byl fešácký pan O. E. Lesk, vysoký brunet s filmovým knírkem pod nosem. Školní rok pod jeho vedením patří k mým nejpříjemnějším a rozhodně nezapomenutelným žákovským zážitkům, přestože začal a probíhal na pozadí neblahých událostí rozpoutání druhé světové války zákeřným útokem Hitlerova Německa na Polsko v dohodě a součinnosti se Stalinovým Sovětským svazem.

Pan učitel Lesk, nadšený sokol a ochotnický divadelník, dovedl každodenní vyučování naplňovat tak zábavnou činností, že se nám školní povinnost proměňovala v zálibu. V hodinách zeměpisu jsme se z jeho poutavého vyprávění s hojným využitím obrázků, diapositivů i promítaných filmů dozvídali a na mapě Čech a Moravy si ujasňovali nejenom, kde leží jaké pozoruhodnější město, ale i jak vzniklo a co se v něm kdy zajímavého stalo, co se tam vyrábí, kdo je čím proslavil a co je v něm k vidění. Ověřování znalostí se dělo nejenom vyvoláváním jednotlivců, ale i kolektivním řešením rozmanitých úkolů, jako třeba na papír s natištěným obrysem Čech a Moravy kroužkem označit, kde leží Praha, Brno, Ostrava...

V hodinách češtiny nás nemučil suchopárným a únavným biflováním vybraných slov a pravopisných pouček, ale učil nás výstižně se vyjadřovat a srozumitelně psát s využitím účelně osvojených pravopisných a mluvnických znalostí. Velice užitečně nás cvičil v tom, abychom dokázali různými způsoby vyjádřit též obsah a samostatně uvážit, který z možných způsobů je pro danou příležitost nejvhodnější. Také nás učil s prožitkem přednášet básničky namísto jejich obvyklého kafemlejnkového odříkávání. I číst jsme se podle jeho pokynů učili s odmlkami a zdůrazňováním důležitých slov a ztišováním nebo zesilováním hlasu podle obsahu četby. Vštěpoval nám zájem o knihy prostřednictvím vyprávění příběhů ze života jejich autorů, vedli jsme si deníčky přečtených knih a často s námi organizoval divadelní předvádění vybraných výjevů z knih školní četby. Zasvěcoval nás věkově přístupnou formou do krásy a bohatství českého jazyka a memorováním

básní i úryvků z knih nás vedl k rozhojňování našich znalostí slov a prohlubování schopnosti jejich spojování do mluvnicky správných, obsažných a srozumitelných a výrazově vytríbených vět.

Leskův způsob vyučování byl udivujícím otvíráním životních obzorů. Jeho přičiněním jsem chodil do školy rád. Před koncem školního roku se mě pan učitel zeptal, čím chci být. Řekl jsem, že truhlářem. Od mala jsem totiž často chodil do dědečkovy a poté strýcovy truhlářské dílny. Měl jsem rád vůni dřeva a s chutí si při každé příležitosti zkoušel pod strýcovým dohledem zacházení s truhlářským náčiním. Pan učitel však usoudil, že – při vši úctě k truhlářskému řemeslu – bych se měl jako jedničkář vydat na cestu směřující k vyšším životním cílům. Tatínka v osobním rozhovoru přesvědčil, aby mě přihlásil k přijímací zkoušce na novo-byžovské gymnázium.

Nebyla mi dána jiná možnost než souhlasit. Na slavnostní akademii k zakončení školního roku mi pan učitel poskytl příležitost blýsknout se před plně obsazeným hledištěm schopností, které si u mě jako divadelník obzvláště cenil: přednášet s cituplným prožitkem naučené básně. Sám mi pro dané vystoupení vybral Wolkerovu *Baladu o očích topičových* a pečlivě se mnou nacvičil její působivý přednes: Utichly továrny, utichly ulice, usnuly hvězdy okolo měsíce...

Před vystoupením mě však sevřela pod krkem strašlivá tréma. Před nabitým sálem sokolovny jsem stoupal po schůdkách na jeviště s pocitem, že mám vypůjčené cizí nohy, a ke všemu ještě dřevěné. Na posledním schodu se ta zadní pozdržela, takže jsem zakopl, zamával bezmocně rukama a rozplácl se na jevišti jako žába. Pocit děsné ostudy mě přitlačil k prknům tak, že se mi vůbec nechtělo zvednout se do stoje celému auditoriu na očích.

V té chvíli přispěchal ze zákulisí pan učitel Lesk, zvedl mě z podlahy – a stejně jako kdysi malému sokolíkovi postiženému nehodou na krajském sletu, mi rázně pomohl z nesnázi. „Nedej se!“ zahučel naléhavě. „Ukaž, co umíš!“ A napřímiv se v ramenou, uvedl mé nešťastně zahájené vystoupení omluvnými slovy: „Nehody se zajisté stávají, vážení přítomní, mohou v kterémkoli okamžiku postihnout každého z nás, oceňme však vůli a schopnost tohoto chlapce, žáka páté třídy, srdnatě ji překonat.“ Lidé vycítili, že potřebuji povzbudit, a zareagovali potleskem, který mi pomohl začít: „Utichly továrny, utichly ulice, usnuly hvězdy okolo měsíce a z města celého v pozdní ty hodiny, nezavřel očí svých jenom dům jediný...“ Zahlédl jsem tatínka ve čtvrté řadě. Rukou mi naznačil: *Klid, nic tak hrozného se nestalo!* Ale já byl přesvědčen, že nic hroznějšího se mi stát snad ani nemohlo. Baladu o očích topičových však znám nazpaměť dodnes.

V protektorátním šeru

Přijímací zkoušky uchazečů o přijetí na novobydžovské gymnázium se konaly na začátku prázdnin před profesorskou zkušební komisí, jíž přisedal německý školní rada, schulrat Werner, zřejmě sudeták. Tělnatý, nakrátko ostříhaný muž policejně přísného vzhledu s odznakem hákového kříže na klopě tvídového saka, v šedo zelených rajtkách a holínkách jako na hon. S ředitelem Antonínem Šašinou, zřejmě dočasně trpěným starým pánem, a s profesory mluvil rachotivou němčinou, na nás, vyděšené zkušence, pošťkával německy zabarvenou češtinou.

Zkouška se skládala z orientačního rozhovoru o důvodu podání přihlášky, rodinných poměrech a životních plánech, diktátu k ověření základních pravopisných znalostí (Vily vily věnce. Vlci divoce vyli. Rodiče se starali o své děti, jež se jim odvděčovaly poslušností. Koně pádili loukou. Muži i ženy kosili obilí...), slohového úkolu na téma „Jak budu trávit prázdniny“ a písemného přezkoušení znalostí početních úkonů (sčítání, odčítání, dělení, násobení), jakož i schopnosti nakreslit podle ruky základní geometrické tvary (čtverec, obdélník, trojúhelník, elipsa a kruh). Pan schulrat si u každého zkušence dělal poznámky a šifrou označoval rasovou klasifikaci. V papírech ho zaujalo mé typicky německé jméno v souvislosti s údajem, že otec se narodil v Sudetech. „Vaš Vater, tatyněk, je německý národnost?“ Okamžitě jsem ho s podrážděnou horlivostí ujistil, že jsme všichni Češi, otec, matka i já. „Aber Deutsch verstehen sie, ja?“ vyjel na mě dočteně. Ochable jsem přisvědčil. Zkoumavě na mě pohlédl a po kratší odmlce mi oznámil, že jsem přijat. Do rubriky rasové klasifikace vzhledem k mé tehdejší blondatosti a modrým očím napsal IA, což znamenalo rasový předpoklad k poněmčení. To mi samozřejmě nebylo známo, a tak jsem se radoval, že se stanu studentem, což znamenalo určitý, i když nepatrný vzestup důležitosti v klukovské partě i na veřejnosti.

Na začátek osmiletého středoškolského studia v první třídě, primě, jsem se už z čiré zvědavosti nedočkavě těšil. Čekaly mě však ještě dva měsíce prázdninového blaha, i když doma ani na veřejnosti nebylo mnoho důvodů k životní radosti.

Válečné tažení wehrmachtu v Polsku, o němž jsme v Chlumci věděli víc než jinde vzhledem k vojenským transportům projíždějícím městem k východu i sanitním vlakům, jedoucím odtud nazpátek souběžně po kolejích i asfaltové hradecké silnici, skončilo halasně oznamovanou polskou porážkou, ale válka trvala. Vstupem západních velmocí se rozhořela na nových bojištích v severní a západní Evropě. Životní poměry se zhoršovaly. Potraviny, šatstvo i boty a některé další životní potřeby se daly koupit jen na každoměsíčně vydávané přidělové lístky. Platilo se novými, protektorátními penězi, bankovkami i mincemi. I poštovní známky se změnily. Nesly protektorátní označení a zíraly z nich nezvykle nové tváře současných mocipánů. Z historických osobností byl do galerie úctyhodných veličin přijat pouze svatý Václav jako průkopník českého poddanství německé říši.

Také naše město a jeho obyvatelstvo zažívalo změny, jež jsme i my nezletilci museli volky nevolky brát na vědomí jako nevyhnutelné. Německo-české názvy, přísně kontrolované zatemnění domů a budov i zrušení veřejného osvětlení v rámci protiletectvé ochrany, zákaz poslechu zahraničního rozhlasu s pohrůzkou nejprísnějších trestů, úřední rozpuštění a zákaz činnosti Sokola, Junáka, Dělnické tělocvičné jednoty, Československé obce legionářské a dalších organizací a spolků z republikových časů, přejmenování ulic, budov, čehokoli, co názvem připomínalo československý stát nebo jeho čelné představitele. Horší bylo, že německé gestapo zatýkalo a odvlékalo do věznic a koncentračních táborů přední činovníky zakázaných organizací, hlavně sokoly a legionáře. Na příkaz oberlandrátu byl stržen Masarykův pomník a odklizen na nádraží, kde se povaloval v kopřivách u výtopny, připraven na odvoz k roztavení. (Odvážným vlastencům se podařilo dopravit jej do úkrytu, kde přečká celou okupaci.)

Jako desetiletého kluka mě překvapilo, že se při tom všem našli u nás lidé, kteří zjevně nebo tajně šli Němcům a jimi nastolovaným okupačním poměrům na ruku. V noci někdo v duchu nacistické propagandy vápnem na ploty a vrata panských stodol na různých místech ve městě, a dokonce i na sklo výkladních skříní a dveřní výplně vchodů do objektů židovských živnostníků, obchodníka Krause na náměstí, vinárníka Adlera na hlavní ulici, i vily a zdi textilky továrníka Stutze u nádraží, načmáral nápisy „Židi ven!“ a „Smrt Židům!“ Našla se i hrstka hlasitých příznivců nacismu, kteří utvořili místní organizaci kolaborantské Vlajky, a z odpadních kanálů národního společenství se vynořili i podlí udavači, kteří v zájmu svého společenského vzestupu

písemně upozorňovali místního orgána německého okupačního dohledu, SA rotenführera Ludwiga, dosazeného na radnici jako svrchovaného kontrolora loajality pana starosty Jiroutka.

Treuhänder Ludwig nosil pískově hnědý stejnokroj jednotek SA, ale s lidmi mluvil česky. Bydlel v prvním patře obecního domu v nádražní čtvrti i se svou nedávno s ním sezdanou českou manželkou, vdovou po zemřelém železničáři Kopeckém, a jejím čtrnáctiletým vyženěným synem Frantou. Ten chodil mezi nás kluky na ulici, ale nikdo se s ním nechtěl moc kamarádit. Určitě mu to přišlo líto, a tak nám jednou řekl: „Hele, kluci, mě se nemusíte bát. A máho otčíma taky ne.“ Byla to pravda. Nikdo v Chlumci za celou dobu okupace jeho vinou neutrpěl žádnou, ani sebemenší újmu. Naopak. Podle poválečného svědectví sokolského odbojáře pana Víška za ním Ludwig někdy v roce 1943 přišel potají večer do bytu a prozradil mu: „Přišlo na vás udání. V sokolovně prej ukrejváte nějaký zbraně. Okamžitě to všechno někam uklidte, zejtra je gestapo přijede hledat. Koukejte, ať nic nenajdou! A o tom, že jsem vám dal avizo, nikomu ani muk! Rozumíte?“

Jaroslavu Víškovi bylo jasné, že mu obávaný německý pověřenec Ludwig zachránil život. A nejen jemu. Když mi pan Víšek dlouho po válce vyprávěl tento příběh, připojil k němu ještě dodatek: „Před koncem války, na počátku květnových revolučních událostí, za mnou přišel podruhé. Odevzdal mi tlustý sešit s černými deskami. Řekl mi: Pane Víšek, já v těchhle dnech nevím, co se mnou bude, a tak jsem vám přinesl tenhle notes, do kterého jsem si zapisoval každé udání, které mi přišlo a které jsem spálil. To jen abyste věděli, kdo vás tady zrazoval.“ Pan Víšek donesl záznamník na radnici, kde zasedal Revoluční národní výbor (RNV). Jeho členové byli ohromeni. Usnesli se, že se z dokumentu musí vyvodit přísné důsledky. Za tři dny pan Víšek, zvědav, jaká opatření se v dané záležitosti chystají, zjistil, že Ludwigův zápisník se ztratil. A už se nenašel.

Jako primán novobydžovského gymnázia jsem při zahájení studia zažíval hluboké zklamání. Vyučování vůbec, ale vůbec nebylo ani zdaleka tak zajímavé a zábavné jako v Leskově páté třídě obecné. Latina, na kterou jsem se zvědavě těšil, mě v podání pana profesora Kouckého příšerně nudila. Tkvěla v únavném biflování slovíček, jejichž znalost se nám zdála prakticky zcela k nepotřebě stejně jako jejich obměňování skloňováním a časováním, což podněcovalo některé tvůrčí duchy k hledání možností žertovného využití získávaných slovníkových a mluvnických znalostí k sestavování vět, někdy i pohoršlivého obsahu. Takovou pan

profesor, s náramným rozhorlením nad obsahem nepřiměřeným našemu věku, objevil v sešitu spolužáka Šimona: *Inter pedes puellarum delectatio puerorum est*. Věta vznikla patrně v některé v tělovědě zběhlejších vyšších tříd – Mezi nohama dívek je potěšení chlapců.

Výuka češtiny se s otravnou výlučností přidržovala pravidel českého pravopisu, jako by jejich znalost postačovala k ovládnutí jazyka bez pěstování schopnosti dovedně využívat jeho nekonečně rozsáhlých vyjadřovacích možností. Česká literatura ani dějepis se toho roku zatím ještě nevyučovaly, ježto ministerstvo školství a osvěty nestačilo doposud pořídit nové učebnice s oklešťujícími zásahy do faktografie národní hrdosti a sebevědomé, na Německu a Němcích nezávislé svébytnosti. V učebnici zeměpisu a čítance jsme byli v rámci výuky nuceni tuší zacerňovat sebekratší zmínky o Československu a od něho odtržených pohraničních oblastech a vystříhávat z důvodů politické závadnosti celé stránky nežádoucího obsahu. Jen učebnice matematiky, fyziky, chemie a přírodopisu byly přijaty do protektorátního vzdělávacího systému bez výhrad.

Nejdůležitějším předmětem byla němčina. Tě jsme si užili denně nejméně jednu vyučovací hodinu. V jejím rámci se pravidelně konalo hlasité předčítání a překládání článků z německých novin, jež vedl nacismem posedlý kolaborant a udavač profesor Chlup. Vypasený tloušťík s dvojitou bradou a sípavým, krčnými laloky přidušeným hlasem. Pravidelně jezdil do Berlína na nějaká nacistická školení a studentům všech tříd neopomněl vždy po návratu dlouze a nudně líčit v dvojjazyčném podání své prostoduché zážitky. Začínal vždycky protáhlým „Alsóóó... nužééé“, jako by v domnění, že všichni napjatě čekáme na jeho vyprávění. „Když jsem minulý týden pobýval in Berlin, v Berlíně, navštívil jsem tamější velkolepou Tiergarten, zoologickou zahradu. Po usednutí na lavičku in dortigen herrlichen Park, v tamějším nádherném parku, přiblížila se ke mně náhle bělostná labuť a hleděla na mě v očekávání nějakého pamlsku, neboť im nationalsozialistischen Deutschland je zvykem takto laskavě se chovati k zvířátkům všeho druhu. I odlomil jsem kousek housky a tato labuť jej vděčně přijala z mé ruky...“ Domluveným potleskem jsme předstírali nadšení.

Právě se mi dodatečně vybavuje, jak nám tento vysokoškolsky vzdělaný pitomec na stupínku předváděl, jak máme správně zdravit vztyčenou pravicí. Vytrčiv vodorovně před sebe pravou paži, jal se levicí ukazovat, že myšlená přírůžka vycházející ze zřítelnice pravého oka musí směřovat přímo ke konečkům prstů pravice. „Pouze Vůdce zdraví taktóóó“, dodal, pokrčiv ruku v lokti s dlaní obrácenou ke stropu.

Instruktaž měla své opodstatnění, neboť na místo penzionovaného ředitele Šašiny byl dosazen nový šéf jménem Pulkrábek. Nevysoký muž cihlově rudých tváří a nevlídného vzhledu pod bílou, na ježka ostříhanou kšticí. Nosil na klopě odznak s hákovým křížem a o hlavní přestávce vycházel z ředitelny na chodbu prvního poschodí a procházejí středem levotočivě kolujícího proudu studentstva, byl ve smyslu svého nařízení povinně zdraven vztyčenou pravicí.

V hodinách hudební výchovy jsme se naučili zpívat německou hymnu *Deutschland, Deutschland über alles* a její esámanský přívěsek *Ich hatt' einen Kameraden... einen besten findst du nicht...* Pan schulrat Werner se při inspekční návštěvě účinkem našeho sborového zpěvu div neroztekl chválou. V kulturním pořadu, který následoval, jsme mu pak ještě zazpívali *Ó Tannenbaum, ó Tannenbaum, wie grün sind deine Blätter* a já jsem jako svým zbožňovaným chlumeckým učitelem Leskem vyučený recitátor byl pověřen přednesem Goetheho lyrické básně o rudé růžičce rozkvetlé na louce, *Röslein, Röslein, Röslein rot, Röslein auf der Heiden*. Sklidil jsem potlesk i pochvalné uznání pana ředitele s podotknutím, že mé vystoupení bylo pěkné, ale měl bych se rozhodně zlepšit v matematice, fyzice a chemii. „Ty tři čtyřky vám dělají ostudu a ta trojka z latiny by při větší snaze taky mohla zmizet. Rád bych si o tom promluvil s vaším otcem. Ať se u mě zastaví, někdy příští týden.“ Poklesl jsem na duchu. Z té návštěvy nic dobrého nekoukalo.

My Chlumečáci jsme se toho dne vraceli jako obvykle odpoledním vlakem domů, rozjařeni tím, jak nám schulrat zbaštil to naše zpívání. Byl z toho na větvi. A kantoři taky. Aspoň budou mít od něj pokoj. Z bujarého uspokojení jsme si v kupé, kde jsme byli sami, začali prozpěvovat ty naše úspěšné německé písničky, *Ó Tannenbaum* a tu vánoční *Á, á, á, der Winter ist schon da...* Vtom něčí ruka na chodbičce vagonu trhnutím otevřela dveře našeho oddílu a objevila se hlava zjevně rozhněvaného muže v klobouku. „Držte už ty klapačky, smradi! Kdybyste aspoň zpívali, jak vám zobák narost!“ Hlava zmizela, dveře se s bouchnutím zavřely. Ztichli jsme. Došlo nám, co toho mužského dopálilo. A bylo nám najednou stydno.

Můj tatínek si pozítří zajel jičínským motorákem do Bydžova k pohovoru s panem ředitelem Pulkrábkem. Dozvěděl se, že podle shodného mínění pánů profesorů, kteří učí v mé třídě, jsem talentovaný student, který neúnosným lajdáčením, zejména v některých předmětech, zanedbává povážlivě své schopnosti. Jako bych prý záměrně opomíjel možnosti, které mi k jejich rozvoji v zájmu mého budoucího optimálního uplatnění v naší nacionálně socialistické říši nabízí zdejší gymnázium. Doporučil tatínkovi, aby zpřísnil dohled na to, jak plním své školní povinnosti, a sice v zájmu řádného a úspěšného dokončení studia.

Tatínek přijel domů v mizerné náladě, rozezlený kupodivu nikoli na mě kvůli mému studijnímu lajdačení, ale na toho „ředitelského šmejda, patolízala nacistů s hakenkrajcem na klopě. Tebe to tam, Kájo, na tý škole nebaví, co?“ řekl mi. „A já, když vidím, že vás tam mají v rukou takovýhle křiváci, tak se ti ani nedivím. Jestli chceš, tak tě vodhlásím a půjdeš dělat truhlářinu, jak jsi chtěl. Strejda Karel tě vezme do učení. Co říkáš?“ Měl jsem sto chutí říci, že souhlasím, ale do naší rozmluvy vstoupila maminka: „Počkejte s tím rozhodováním! Neukvapujte se! Nebylo by přece jenom lepší, kdyby se Karlík vynasnažil tu školu dodělat? Měl by maturitu, a to už je jinej rozhled po světě. Kdoví, co bude za pár roků, a dokončený vzdělání bude mít vždycky svou cenu. Aspoň já si to myslím.“

Dali jsme nakonec mamince zapravdu. Rozhodl jsem se, že se budu víc snažit, a moji starostliví rodiče mi sehnali hodiny doučování v technických předmětech, kde jsem škobrtal. I latinu jsem si chodil jednou týdně vybrušovat do rodiny pana řídicího Drbohlava, jehož dcera Jiřina, kandidátka profesury, ji stejně jako všechno, co mi dělalo potíže, dokonale ovládala. Pan řídicí byl bývalý legionář a za manželku měl rodilou Rusku, která s ním utekla před bolševiky, takže u nich bylo možno hovořit zcela otevřeně a bez obav o Masarykovi, Benešovi i tom, co jsme se nového s tatínkem včera dozvěděli z Londýna.

Psal se tehdy rok 1941 a já jako sekundán jsem již pozorně sledoval a uvědoměle vnímal, co se děje. Němci koncem června napadli Sovětský svaz, k němuž se upíraly naděje vlastenců, jako byl můj otec, a všichni dospělí z okruhu našich příbuzných, přátel a známých. Němci sice v rozhlase, novinách i filmových žurnálech vytrubovali do světa zprávy o svých oslnivých vítězstvích na východní frontě, ostatně stejně jako na všech zbylých frontách v Evropě i Africe, a dávali vylepovat plakáty s tisícíhlavými houfy zbědovaných sovětských zajatců a zničenými tanky a letadly, ale nikdo z českých vlastenců těm reportážním fotosnímškům nevěřil. I když byly pravdivé, jak vyjde najevo až za mnoho let.

Z poslechů zahraničního rozhlasu, za něž se hrozilo přísnými tresty, a dokonce smrtí, se již vědělo, že kromě československých pěších i leteckých jednotek zformovaných v Polsku, ve Francii a v Británii se nyní také v Rusku podle podepsané smlouvy chystá organizace československého vojska pod velením plukovníka Svobody (jehož životní cesty se v dalekém budoucnu osudově protnou s mými). Nikdo nepřestával pevně věřit v porážku Hitlerova Německa a obnovení Československé republiky.

Někdy v té době obdržel tatínek úřední obálku s německým schwabachovým písmem vytištěnou adresou. Rozechvěle ji otevřel. Německy se mu v ní sdělovalo,

že vzhledem k jeho rodišti, jímž je St. Georgenthal v říšskoněmecké Sudetengau, je v kartotéce zdejšího úřadu veden jako říšskoněmecký státní příslušník. Jelikož všichni říšskoněmeckí státní příslušníci působící na území protektorátu Böhmen und Mähren jsou povinni ve smyslu nařízení říšského ministerstva vnitra zaslat příslušnému oberlandrátu pro evidenční účely své osobní údaje, zatímco on tak dosud neučinil, žádalo se po něm, aby obratem sdělil Oberlandratu Köln důvod svého opomenutí, pokud nechce na sebe uvalit podezření, že pohrdá říšskoněmeckým občanstvím a nehodlá plnit povinnosti z něho plynoucí.

Tatínek v rozčilení, odhodlán znovu obhájit své češství, spěšně zašel za svým nejvyšším nadřízeným a osvědčeným příznivcem přednostou stanice a po poradě s ním, jak se po něm žádalo, obratem odpověděl česky psaným dopisem: „Vážený pane oberlandrate! Na Vaši výzvu sděluji, že jsem se Vašemu úřadu doposud nepřihlásil k evidenci, jelikož mé rodiště se sice nachází na říšskoněmeckém území, ale já sám jsem české národnosti jako můj otec i matka, kteří tam žijí.“

Žili jsme celá rodina v napětí, jaká bude odezva oberlandrátu. Během týdne u nás před večerem zarazilo auto, z něhož vystoupili dva muži v šedivých kožených kabátech a naléhavě začali zvonit. „To bude gestapo,“ řekl táta, který se před chvílí vrátil ze služby a ještě si ani nestačil svléci plášť. „Já jim jdu otevřít. Nebojte se, nic na mě nemůžou mít. To se vysvětlí.“

Tušení se potvrdilo. Muž, který tiskl tlačítko zvonku u vrátek, vyštěkl na přicházejícího otce: „Geheime Staatspolizei! Sind Sie Karl Richter?“ Když otec přisvědčil, řekli mu, že s ním potřebují mluvit. Otec odemkl a pozval je dál. Přáli si mluvit s ním o samotě. Zavedl je do naší obývací kuchyně, a nás s maminkou poslal zatím do mého pokojíku.

Maminka byla celá vystrašená obavou, že nám tátu zatknou a odvedou. Gestapáci ho však pouze podrobili výslechu, zda kvůli české manželce a majetnictví nemovitosti zde v Čechách nezapírá svůj německý původ a nepředstírá češství. Předložil jim rodný list i další osobní doklady i úředně ověřené opisy dokumentů Státního statistického úřadu, že je od narození po otci české národnosti a nikdy se k žádné jiné nehlásil. Vyslovili podiv, že odmítá využít příležitosti stát se Němcem, příslušníkem národa, kterému patří již skoro celá Evropa a který v budoucnu ovládne celý svět. Měl by se přece daleko lépe, mohl by dosáhnout vyššího postavení a zajistit pro sebe i svou rodinu lepší životní podmínky. Řekl jim: „Já vím, že bych se měl asi líp, ale nemůžu se přece nepravdivě vydávat za Němce, když jsem se narodil jako Čech.“ Starší z obou gestapáků s jizvou na tváři zlostně německy zasyčel: „Politováníhodný národ! Radši se budou plazit po zemi jako červi, než